

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИХ МЕХАНІЗМІВ
ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ**

Виконав: магістрант 2-го курсу, групи 8.2810-з
спеціальності 281 «Публічне управління та
адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне
управління та адміністрування»
І.Ю. Лісняк

Керівник: професор кафедри соціальної філософії
та управління, д.філос.н., доцент Глазунов В.В.

Рецензент: доцент кафедри соціальної філософії
та управління, доцент,
к.н. з держуправління Заїка О.В.

Запоріжжя – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра соціальної філософії та управління
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри соціальної філософії та
управління

_____ Т.І.Бутченко
« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Лісняк Ірині Юріївні

(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Формування публічно-управлінських механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

керівник роботи Глазунов Володимир Володимирович, д.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затвердені наказом ЗНУ від «18» червня 2021 року № 914-с

2. Строк подання студентом роботи 8 грудня 2021 року

3. Вихідні дані до роботи Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 20 с.; Апопій І. Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитину та їх стягнення. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 5-9.; Балко О.О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 20 с.; Лук'янчук О.І. Обов'язок дітей утримувати батьків за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.І. Лук'янчук; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. 18 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Здійснити історичне дослідження механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 2. Провести уточнення основних понять дослідження: «правозастосування», «механізми правозастосування», «аліментні зобов'язання», «батьки», «формування механізмів». 3. Навести принципи та методи дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 4. Навести структуру та суб'єктів організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 5. Проаналізувати нормативно-правові аспекти процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 6. Дослідити світовий досвід формування механізмів правозастосування щодо аліментних

зобов'язань батьків. 7. Провести аналіз ефективності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 8. Здійснити порівняльний аналіз роботи механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. 9. Визначити перспективи оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень):
рисуноків 5, таблиць 9

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	17.06.2021	17.06.2021
Розділ 2	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	30.08.2021	30.08.2021
Розділ 3	Глазунов В.В., професор кафедри соціальної філософії та управління	14.10.2021	14.10.2021

7. Дата видачі завдання 18 червня 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2021	<i>виконано</i>
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2021	<i>виконано</i>
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2021	<i>виконано</i>
4.	I розділ	Червень – липень 2021	<i>виконано</i>
5.	II розділ	Серпень – вересень 2021	<i>виконано</i>
6.	III розділ	Жовтень – листопад 2021	<i>виконано</i>
7.	Систематизація висновків	Листопад 2021	<i>виконано</i>
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2021	<i>виконано</i>

Студент _____ І.Ю. Лісняк

Керівник роботи _____ В.В.Глазунов

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 77 сторінок, 71 позиції у списку літератури, 3-х додатків.

АЛІМЕНТИ, АЛІМЕНТНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ, МЕХАНІЗМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ, ЗОБОВ'ЯЗАННЯ БАТЬКІВ ПО УТРИМАННЮ ДІТЕЙ, РОЗМІР АЛІМЕНТІВ

Мета дослідження: аналіз формування публічно-управлінських механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

Об'єкт дослідження: правовідносини, що складаються в сфері надання батьками утримання неповнолітнім дітям і відповідальності за такі зобов'язання.

Предмет дослідження: норми права, встановлені аліментними зобов'язаннями, які можуть виникнути між членами сім'ї.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний, аналіз статистичних даних.

Гіпотеза дослідження: покращити існуючу систему публічно-управлінського забезпечення механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків за рахунок створення в Україні державного аліментного фонду.

Висновки: 1. Зміст аліментних зобов'язань, що виникають у сім'ї, становить суб'єктивне право з одного боку – члена сім'ї, якому відповідно до закону надано право вимагати надання аліментних платежів, і відповідний юридичний обов'язок з іншого боку – члена сім'ї, на якого законом покладено обов'язок надавати аліментні платежі їх одержувачу.

2. Аліментні зобов'язання членів сім'ї щодо надання аліментів у грошовій формі є сімейно-правовими грошовими зобов'язаннями, які виникають на підставах, визначених законом або договором, мають довгостроковий та особистий характер.

3. Доцільним здається створення багатофункціональної державної організації комплексного типу – державного аліментного фонду.

SUMMARY

The qualifying paper consists of 77 pages, 71 items in the reference list, 3 appendices.

ALIMONY, ALIMONY OBLIGATIONS, LAW ENFORCEMENT, LAW ENFORCEMENT MECHANISMS, OBLIGATIONS OF PARENTS TO MAINTAIN CHILDREN, THE AMOUNT OF ALIMONY

Objective of the research: analysis of the formation of public administration mechanisms for law enforcement in respect of alimony obligations of parents.

Object of the research: legal relations in the field of providing maintenance to minor children by parents and responsibility for such obligations.

Subject of the research: rules of law established by alimony obligations that may arise between family members.

Methods of the research: analysis, synthesis, induction, deduction, structural and functional, statistical data analysis.

Hypothesis of the research: to improve the existing system of public administration support for law enforcement mechanisms concerning alimony obligations of parents by creating a state alimony fund in Ukraine.

Conclusions: 1. The content of alimony obligations arising in the family is a subjective right on the one hand - of a family member, who in accordance with the law has the right to demand alimony payments, and the corresponding legal obligation on the other hand - of a family member who is obliged by law to provide alimony payments to their recipient.

2. Alimony obligations of family members to provide alimony in monetary form are family law monetary obligations that arise on the grounds specified by law or contract, have a long-term and personal nature.

3. It seems expedient to create a multifunctional state organization of a complex type - the state alimony fund.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ .	9
1.1. Історія дослідження механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.....	9
1.2. Уточнення основних понять дослідження: «правозастосування», «механізми правозастосування», «аліментні зобов'язання», «батьки», «формування механізмів»	14
1.3. Принципи та методи дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків	23
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ	26
2.1. Структура та суб'єкти організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.....	26
2.2. Нормативно-правові аспекти процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків	30
2.3. Світовий досвід формування механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків	37
РОЗДІЛ 3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ	45
3.1. Аналіз ефективності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні.....	45
3.2. Порівняльний аналіз роботи механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків: світовий досвід та України.....	52
3.3 Перспективи оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.....	57
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	71

ВСТУП

Актуальність роботи зумовлена тим, що в умовах економічних реалій проблеми стягнення аліментів залишаються нагальними в зв'язку з приховуванням платником аліментів істинного доходу при нестабільності сімейних відносин і частих випадків розпаду сімей, в нестачі правового регулювання аліментних правовідносин, а також орієнтацією сучасної держави на захист прав та інтересів громадян. Це питання, має важливе соціально - правове значення, перебуває у центрі уваги держави й суспільства. Майже два мільйони дітей не отримують від батьків аліменти або отримують їх у неповному обсязі. Така ситуація абсолютно нетерпима, тому що для багатьох неповнолітніх дітей аліментні платежі є якщо не єдиним, то основним джерелом доходу, без якого діти можуть залишитися без засобів для існування.

Проблеми правової регламентації обов'язків батьків щодо утримання дітей, як правило, розроблялися в працях, присвячених аліментних зобов'язань в цілому. До названих проблем в різні періоди зверталися такі вчені, як І. Апопій [5], В. А. Кройтора та В. Ю. Євко [49], D. Bradley [61], S.N. Gary [65], P.S. River [67] і деякі інші автори. Так само були захищені кандидатські дисертації Т.С. Андрущенко [4], О.О. Балко [8], М.Г. Колотов [23], О.І. Лук'янчук [27], Ю.С. Решетов [42], Д.А. Шкорупеев [57], присвячені дослідженню правового регулювання аліментних правовідносин.

Проблемна ситуація пов'язана з тим, що наразі правове оформлення інституту публічно-управлінського правозастосування щодо аліментних зобов'язань перебуває в процесі його становлення та модернізації, що свідчить про її актуальність. Разом з тим, не дивлячись на велику кількість досліджень, не в повній мірі розкритими залишаються питання, що виникають при виконанні батьками аліментних зобов'язань, зокрема, стягненні заборгованості по аліментах, притягненні боржника до відповідальності за невиконання аліментних обов'язків та визначенні можливих шляхів вирішення проблем у цій сфері.

Об'єкт дослідження є правовідносини, що складаються в сфері надання батьками утримання неповнолітнім дітям і відповідальності за такі зобов'язання.

Предмет дослідження є норми права, встановлені аліментними зобов'язаннями, які можуть виникнути між членами сім'ї.

Мета дослідження даної кваліфікаційної роботи полягає в аналізі формування публічно-управлінських механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

Відповідно до даної мети були поставлені наступні *завдання*:

- здійснити історичне дослідження механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- провести уточнення основних понять дослідження: «правозастосування», «механізми правозастосування», «аліментні зобов'язання», «батьки», «формування механізмів»;
- навести принципи та методи дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- навести структуру та суб'єктів організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- проаналізувати нормативно-правові аспекти процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- дослідити світовий досвід формування механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- провести аналіз ефективності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- здійснити порівняльний аналіз роботи механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків;
- визначити перспективи оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні аліментних зобов'язань батьків та у новизні отриманих автором даних, що свідчать про наявність низки проблем, пов'язаних з особливостями даного виду аліментних зобов'язань.

Гіпотеза: покращити існуючу систему публічно-управлінського забезпечення механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків за рахунок створення в Україні державного аліментного фонду.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ

1.1. Історія дослідження механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

Сімейне право вважається молодого галуззю права, яка зазнавала великих змін в радянський період. Виходячи з цього, не можна вважати, що шлюб і сім'я це нововведення, яке розвивалося тільки в радянські часи. Сім'я - це наочна і старовинна форма соціального життя суспільства, яка пройшла чималий і копіткий шлях розвитку. У первісному середовищі сімейні відносини регулювалися звичаями і заборонами (табу), і в разі порушення загальноновизнаних правил поведінки винні каралися на розсуд всього колективу. Уже після становлення держави сімейні відносини поступово стали регулюватися заходами державного примусу. З урахуванням розвитку сімейних правовідносин в Україні можна виділити три етапи:

- сімейне право з найдавніших часів до Жовтневої революції 1917 року;
- сімейне право радянського періоду (1917-1995 рр.) в складі СРСР і після розпаду СРСР;
- сімейне право України на сучасному етапі розвитку держави.

Законодавство, що регулює сімейні правовідносини, безпосередньо залежить від економічного розвитку держави, а так само від того які функції держава виконує для підтримки сімейних відносин.

Аліментні зобов'язання є одним з найбільш важливих інститутів сучасного сімейного права. Сьогодні регулювання аліментних зобов'язань в Україні хоч і недосконало, але все-таки, як відзначають вчені, зокрема, Т.С. Андрущенко, знаходиться на досить високому рівні [4].

Аналіз законодавства про аліменти показує, що дані правовідносини виникли ще в давнину і на сьогоднішній день продовжують удосконалюватися. Однак залишалося незмінним одне - обов'язки батьків по утриманню своїх неповнолітніх дітей завжди кореспондуються з обов'язком дітей утримувати своїх престарілих непрацездатних батьків [27].

Аліментні зобов'язання в праві України мають свої витoki ще в Стародавній Русі, де аліментні відносини представляли собою надання допомоги нужденним з боку членів громади, здійснюване на основі усталеної звичаєвості.

Першим писаним джерелом, яке закріпило деякі норми про аліменти, стала Велика редакція Руської Правди, остаточно оформлена до кінця XIII століття. Стаття 95 Великої Руської Правди вказувала, що дочки при наявності синів не успадковують після батька, проте мають право на придане, яке обов'язково має бути виділено братами. У статті 106 цього ж джерела міститься вказівка і на утримання дітьми батьків. Дана норма свідчить, що «успадковувати після матері можуть тільки діти, хто її годує» [14, 19, 20].

Схожі норми були закріплені і в Псковській Судній грамоті 1467 року. Згідно з цим документом, син, який відмовився надавати допомогу своїм старим батькові і матері, позбавлявся права на отримання спадщини після їх смерті [33].

Наступним етапом розвитку аліментних зобов'язань є прийняття Соборного укладу 1649 року, положення якого схожі з нормами Руської Правди і Псковської Судної грамоти. Вони зводяться до того, що маєток передається родичам на умовах довічного утримання, при невиконанні цього обов'язку вони цього маєтку позбавляються. Крім того, з'являються норми, які передбачають покарання за не шанування батьків і відмова від їх утримання - «нешадне биття батогом» [51].

Вперше норму про аліментні зобов'язання прямої дії закріпив Артикул військовий, прийнятий за Петра I в 1715 році [6]. Згадана норма міститься в главі 20, артикул 176, згідно з якою позашлюбну дитину і його мати повинен

утримувати холостяк, щоб не потрапити в місце позбавлення волі, тобто щоб уникнути тюремного строку і ув'язнення. Коментар цього артикулу дає характеристику також ситуацій, коли чоловік зарікався одружитися на дівчині, яка чекає на дитя.

Майнові відносини подружжя з XVIII століття змінювалися. Після сходження на престол Миколи I була проведена ретельна систематизація законодавства, і в 1832 році з'явилося перше видання Зводу законів Російської імперії (Звід законів) [8]. Том 10 іменується як «Звід законів цивільних». Книга перша цього тому присвячена родині, шлюбу, утриманню та вихованню дітей. Звід Законів Російської Імперії містив норму про те, що батьки зобов'язані були не тільки виховувати своїх дітей, «якщо діти потребують ще опіку батьків», а й повністю утримувати їх. Це означало давати дітям їжу і одяг. Такий обов'язок міг зберігатися тривалий час і припинявся при роздільному проживанні дорослих дітей від батьків, а також коли діти в змозі самі себе утримувати службою, промислами, заміжжям, доходами з власного майна. На позашлюбну дитину аліменти встановлювалися відповідно до майнового стану батька і громадського статусу матері. Закон співвідносив матеріальний стан і соціальний стан матері, вважаючи при цьому другорядним і допоміжним обов'язок батька по сплаті аліментів. У разі пред'явлення позову до судових органів на батька повнолітньою дочкою, позивачка повинна була представити юридичні докази про відсутність у неї доходів. Розмір утримання міг як збільшуватися, так і зменшуватися (стаття 138.8). Статті 132.10 і 132.11 Зводу законів закріплюють за батьком право нагляду за утриманням і вихованням дитини і право стати за бажанням його опікуном. Згідно статті 172 батьки зобов'язані були утримувати своїх законних дітей, тобто народжених в офіційному шлюбі. Подібну норму можна зустріти в Статуті благочиння 1782 року: «Природна любов до дітей наказує їм (батькам) дати дітям їжу, одяг і виховання ...» [45].

У період з 1917 по 1968 роки відбулися серйозні зміни в правовому регулюванні як сімейних відносин в цілому, так і аліментних відносин зокрема.

Так, починаючи з грудня 1917 року почалася реформа сімейного права. Населення не було готове до цього, багато в чому післяжовтнева сімейно-правова реформа була проведена насильно. Стали з'являтися кодифіковані акти за відсутності цивільного, кримінального кодифікованого законодавства. Питання подружнього аліментування були в загальному вигляді вирішені Декретом про розірвання шлюбу від 19 грудня 1917 року, який закріпив односторонній обов'язок чоловіка утримувати дружину після розірвання шлюбу (пп. 8, 9). Аліментні права дітей розглядалися як невід'ємні. Вони могли бути притягнуті до аліментування непрацездатних батьків. Суд вирішував, у кого з батьків залишаються неповнолітні діти і хто з подружжя повинен нести витрати по утриманню та вихованню дітей. Після смерті чоловіка-платника аліменти продовжували виплачуватися з майна, яке залишилося після нього.

У 1936 році прийняли нову Конституцію СРСР і новий Сімейний кодекс, який зміцнює право вимагати аліменти для дитини, народженої поза зареєстрованого шлюбу. Після прийняття Указу Президії Верховної Ради СРСР від 21 липня 1967 року «Про поліпшення порядку сплати та стягнення аліментів на утримання дітей» було передбачено, що аліменти можуть бути стягнуті в судовому порядку, а також можуть бути сплачені за згодою сторін. Останній варіант повинен був стати переважним способом виконання аліментних зобов'язань. Однак громадяни віддавали перевагу вирішенню питання через судові інстанції і службу судових приставів.

Подальша зміна в правовому регулюванні відбувалася одночасно відповідно до нових умов суспільного життя, які закріплювалися Конституціями СРСР 1924, 1936, 1977 рр. [7].

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21 липня 1967 року «Про поліпшення порядку сплати та стягнення аліментів на утримання дітей» [57] передбачав, що «утримання коштів на утримання дітей із заробітної плати, пенсії, стипендії та інших сум проводиться не тільки на підставі рішення суду, але і за письмовою заявою особи, яка виявила бажання добровільно платити аліменти, поданою адміністрації підприємства, установи, організації за місцем

роботи заявника. Сплата аліментів за заявою була простіше і зручніше і повинна була стати переважним способом виконання аліментних зобов'язань. Однак така процедура не отримала гарантій її належного дотримання та засвідчила свою неефективність. Головною ж причиною неефективності аналізованої норми стало свідомо культивується перевагу, що віддається виконавчим листом в порівнянні із заявою платника» [57].

Кодекс «Про шлюб та сім'ю» 1969 року торкнувся такі важливі аспекти, як пайове стягнення аліментів, допустимість стягнень у твердій грошовій сумі, визначення розміру стягнень, питання щодо тимчасового стягнення до розгляду справи в суді та інші [34]. В цілому можна сказати, що радянське сімейне право відстоювало інтереси тієї частини населення, яка не мала можливості забезпечити своє існування трудовою діяльністю. Аліменти були покликані вирішити важливу соціальну проблему – матеріально забезпечити коштами тих, хто їх потребують, перш за все це стосувалося неповнолітніх дітей.

Наразі Сімейний кодекс України [48] передбачає, що до аліментних зобов'язань відносяться зобов'язання, які є односторонніми, безоплатними, терміновими і безстроковими. Вони носять строго особистий характер і в них неприпустимо правонаступництво. У разі смерті сторони зобов'язання воно припиняється. Суб'єктами аліментного зобов'язання можуть виступати тільки перераховані в законі категорії громадян: батьки і діти, подружжя і колишнє подружжя, інші члени сім'ї. Сторонами аліментного зобов'язання є одержувач аліментів і їх платник. Об'єкти аліментного зобов'язання становлять дії з надання аліментів, а розмір аліментів встановлюється судовим актом або угодою про сплату аліментів і вказується у випадках, встановлених законом в виконавчому документі.

Таким чином, з проведеного дослідження історії правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків можна зробити висновок, що у зв'язку зі зміною економічного становища, а також суспільства в цілому, змінюється і сімейне право, а з ним і відповідно аліментні зобов'язання батьків і дітей. Сімейний

кодекс пройшов довгий шлях розвитку, в нього внесено різні зміни, корективи, які тісно переплітаються з потребами сучасного суспільства.

1.2. Уточнення основних понять дослідження: «правозастосування», «механізми правозастосування», «аліментні зобов'язання», «батьки», «формування механізмів»

Відсутність законодавчо закріплених понять «аліменти», «аліментні зобов'язання» та «утримання» призводить до неоднакового застосування цих термінів в судових рішеннях, що ніяк не сприяє належному виконанню обов'язку батьків утримувати своїх дітей. Проведемо уточнення основних понять дослідження.

Питання природи та особливостей правозастосування досліджувались в результаті тривалих наукових дискусій, які в основному були присвячені проблемам аналізу форм реалізації права. Серед вчених періоду кінця ХІХ - початку ХХ століття, які займалися проблемами реалізації права, зокрема, проблемами правозастосування потрібно назвати таких як Є. Васьківський, С. Дністрянський, Б. Кістяківський, П. Любінський, Г. Шершеневич та багато інших. Правозастосування визначалось в основному як проблеми «тлумачення законів» та «техніки права».

Є. Васьківський зазначав, що для того щоб застосувати норму права необхідно:

- 1) встановити текст норми права та вирішити питання її обов'язковості;
- 2) зрозуміти її зміст. Першу операцію заведено називати критикою юридичної норми, а другу – тлумаченням [13, с. 5].

Серед теоретиків варто відмітити положення О. Бюлова, він писав, що позитивне право лише частина правової системи, а по суті справи, правом його робить застосування правової норми суддею, тобто судовий акт [67, с. 44-47].

Цікавою є позиція О. Кістяківського, який стверджував, що закон дає силу праву, а право змінює закони, тому що поряд із законами здійснюється

невпинний розвиток права без втручання законодавця. Він вважав, що судова практика є більш дієвою формою правотворення, ніж закон [3, с. 320-324].

С. Дністрянський досліджував проблеми свободи розсуду правозастосовника і доводив творчий характер правозастосовної діяльності. Держава не може обійтися без поповнення своїх законів нормами звичаєвого права, а наука права має творчу силу в праві - це пояснює випадки, коли правозастосовник не може завжди знайти відповіді на всі правові питання та мусить не раз звертатись за нормами, яких в законі немає. Іноді закон сам виразно дає свободу думки правозастосовнику - «на місце даної доказової теорії ступила теорія свободного судейського переконання». Він стверджував, що суб'єкти застосування права творять нове право, не тільки для держави, органом, якої вони є, але й цілком нове право, яке ще не існувало в жодному суспільному зв'язку [3, с. 379].

Порівняльний аналіз досліджень науковців-теоретиків дозволить виокремити принципові положення теорії правозастосування (рис. 1.1).

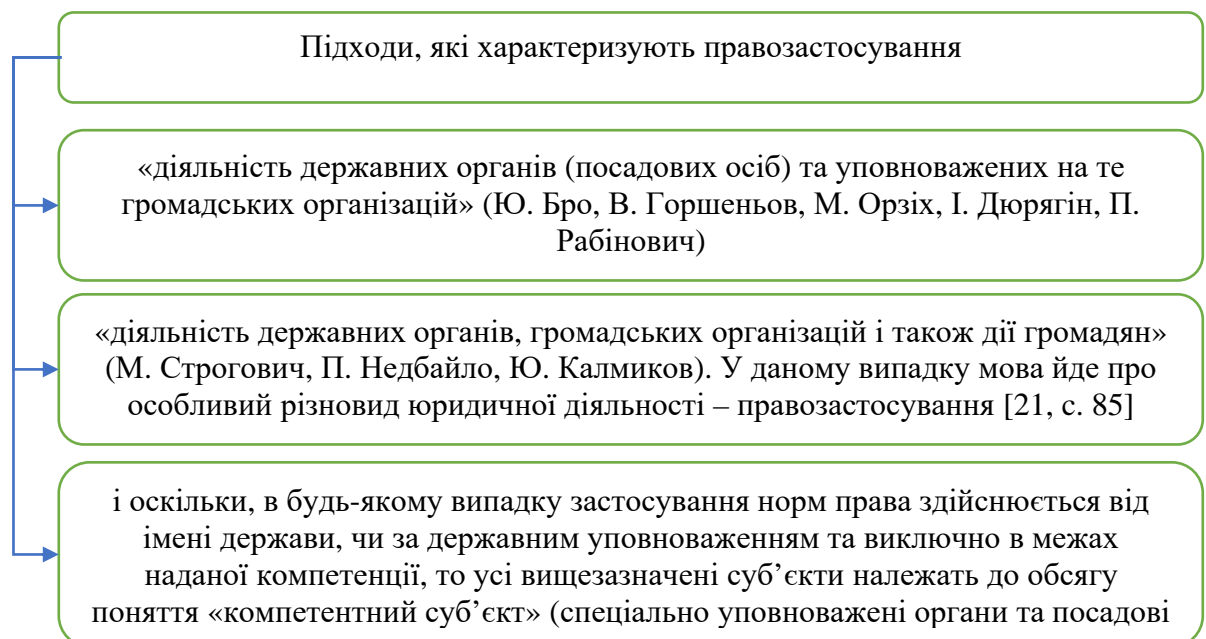

Рис. 1.1 Підходи, які характеризують правозастосування

В правовій літературі обґрунтовується інший підхід до визначення поняття правозастосування через акцентування уваги на результат або мету застосування норм права (рис. 1.2).

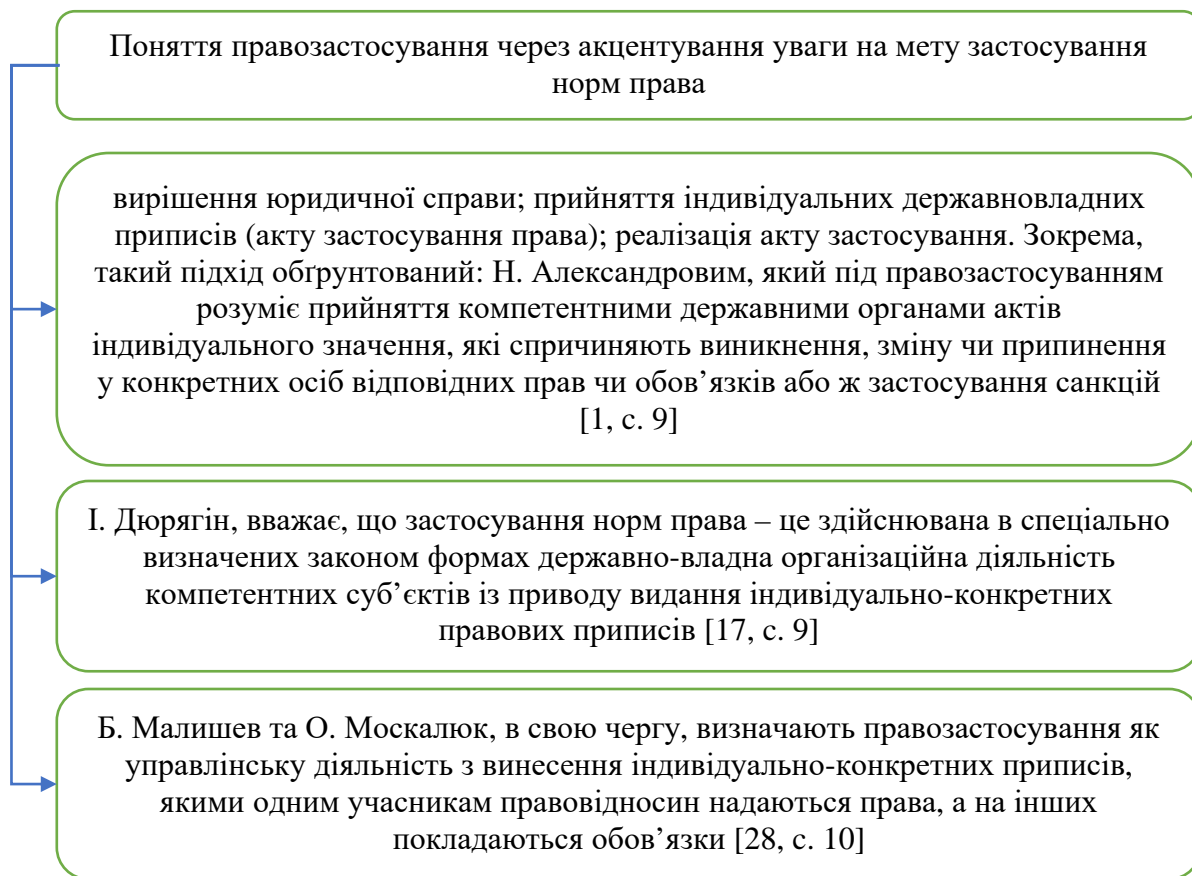

Рис. 1.2 Поняття правозастосування через акцентування уваги на мету застосування норм права

На нашу думку, усі наведені вище поняття оцінюють правозастосування в діяльнісному аспекті, вказуючи при цьому на остаточний результат або підсумок правозастосовчої діяльності.

Таким чином, якщо визначати правозастосування через його призначення, варто враховувати, що застосування права є багатоаспектною практичною діяльністю, яку не варто обмежувати лише прийняттям рішень, оскільки останнє є тільки її кінцевим результатом, а правозастосування - це безпосередньо процес реалізації прав та обов'язків, це канали і чинники через які право впливає на поведінку людей.

Далі розглянемо механізм правозастосування в якості своєрідного «вектору розвитку» сімейного права, оскільки він фактично є головним інструментом, засобом оновлення нормативної бази.

На нашу думку, досліджуючи категорію механізм правозастосування, варто порівняти його зі схожими за змістом поняттями, для встановлення притаманних лише цьому механізмові особливостей, характерних рис, закономірностей розвитку, критеріїв ефективності тощо.

Сам термін «механізм» функціонування, діяльності, дії будь-якого правового явища широко застосовується в процесі аналізу елементів соціально-правового середовища. Тлумачний словник дає визначення терміну «механізм» як внутрішньої будови, системи чогось, устрою [18, с. 282].

З юридичної точки зору досить вдало, на нашу думку, сформулював бачення правового механізму К. Шундіков, який зазначає, що правовий механізм являє собою необхідний та достатній для досягнення конкретної юридичної цілі системний комплекс юридичних засобів, організованих послідовно і діючих поетапно, відповідно до нормативно заданої схеми (процедури) [56, с. 42].

Зазначене свідчить, що правовий механізм це певна конструкція, яка передбачає дію послідовно організованих юридичних засобів, які дають можливість досягти конкретної юридичної цілі з дотриманням відповідної процедури. Кожна ланка такого механізму є самостійним комплексом юридичних засобів. Правові механізми притаманні як теорії держави і права, так і галузевим наукам. Так, в конституційному праві є правовий механізм проведення виборів, в цивільно-процесуальному праві - механізм розгляду цивільних справ тощо. Найбільш дослідженим у сучасній науці є механізм правового регулювання [53, с. 42-45].

Оскільки механізм правозастосування забезпечує досягнення завдань механізму правового регулювання та є його елементом, важливим для формування та аналізу механізму застосування права є характеристика механізму правового регулювання.

Під механізмом правового регулювання розуміється спеціально-юридичний вплив об'єктивного та суб'єктивного права, всієї сукупності правових засобів на суспільні відносини в цілях досягнення відповідних результатів [2, с. 30].

Правові засоби складають сутнісну характеристику механізму правового регулювання в різних площинах соціально-правової дійсності утворюють відповідні зв'язки, комплекси, своєрідні юридичні механізми. Тобто правові засоби об'єднуються в блоки, які, в свою чергу, створюють в механізмі правового регулювання відносно самостійні юридичні механізми, так звані «зв'язки», «зчеплення», визначаючи особливості «роботи» права на окремих ділянках правового регулювання.

У площині нормативного регулювання правові засоби виокремлюються в правові інститути, субінститути, правові утворення, категорії, для кожного із яких характерний власний набір правових засобів. У процесі реалізації права дані засоби формують відповідний йому механізм. Цей механізм також вимагає використання в різноманітних ситуаціях конкретних правових засобів, які в подальшому можуть бути виокремлені у відповідні категорії юридичних справ (інститут приватної власності, інститут опіки та піклування) [23, с. 10-19].

Якщо механізм правового регулювання – це взята в єдності система правових засобів, за допомогою яких забезпечується владний вплив на суспільні відносини, то механізм правозастосування виступає як метод забезпечення такого впливу та засіб досягнення певного соціального результату. В цьому контексті виокремлюється дієво-регулятивна роль правозастосування, а саме його функціональна складова, адже, фактично механізм правозастосування виступає в ролі інструментарію вирішення різноманітних соціальних завдань та реалізації цінності права як регулятора суспільних відносин.

У цьому аспекті В. Сиріх зазначає, що механізм правового регулювання відповідно до його стадій поділяється на три компонента: механізм правотворчості, механізм правореалізації та механізм державного примусу.

Цікавим видається, що кожний механізм діє на своїй стадії правового регулювання – правотворчості, правореалізації або застосуванні юридичної відповідальності – та характеризується специфічними, притаманними лише йому правовими засобами [52, с. 303].

Стосовно механізму правореалізації, з точки зору функцій та змісту основних елементів, Ю. Решетов розуміє механізм реалізації права як особливу правову підсистему механізму правового регулювання, блок регулятивних та охоронних правових засобів різного рівня, за допомогою яких об'єктивне та суб'єктивне право втілюється в життя, перетворюється у фактичній поведінці суб'єктів, які забезпечують їх правову активність та право на реалізаційну діяльність [41, с.12-35].

Саме поняття «механізм правозастосування» зустрічається в теоретичних дослідженнях, проте в самому загальному вигляді. Зокрема, монографія В. Юсупова «Правозастосовна діяльність органів управління» розкриває деякі питання правозастосування в сфері адміністративно-правових відносин, містить розділ «Механізм правозастосовної діяльності органів державного управління» [58, с. 136]. Однак в ньому відсутнє поняття «механізму правозастосування», він не представлений в якості цілісної системи, не розкрита його структура, не названі складові елементи.

Ю. Бро розглядає застосування права у вигляді спеціального «механізму», який пов'язує норму, яка застосовується з її повною реалізацією у поведінці суб'єктів [11, с.13]. Він передбачає обов'язкову участь компетентних органів, наділених владною компетенцією, що і забезпечує втілення в життя вимог норм права, адже держава через застосування права організовує, упорядковує відповідні відносини.

Цікавою є точка зору І. Невзорова, який розуміє під механізмом правозастосування сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних правових засобів, які використовуються державою, її органами та посадовими особами з метою забезпечення законного, справедливого та обґрунтованого застосування права у відповідності до волі законодавця [30, с. 108].

Отже, механізм правозастосування можливо визначити як сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих та взаємообумовлених елементів, що складають його зміст та забезпечують чітку та ефективну реалізацію нормативних приписів, сприяють втіленню суб'єктивних прав та вирішенню юридичних справ.

За допомогою правового інституту аліментних зобов'язань Сімейний кодекс України закладає основу регулювання відносин з надання утримання неповнолітнім і непрацездатним членам сім'ї [48].

У правовій літературі склалися найрізноманітніші підходи до визначення правовідносин аліментного зобов'язального, цілей до співвідношення понять «аліменти» і «утримання».

До 1990-х рр. аліментні зобов'язання зазвичай розглядалося як правовідношення, в силу якого одні члени сім'ї відповідно до закону зобов'язані надавати утримання іншим її членам, а аліменти – це надані відповідно до норм закону кошти [4].

У сучасній літературі аліментні зобов'язання розглядаються в цілому аналогічно, при цьому часто відзначається його диспозитивний характер [4].

Деякі автори, пропонуючи визначення аліментів, які не враховують змін в аліментному законодавстві. Так, І. Апопій розглядає аліменти як кошти [5], однак сьогодні можливе стягнення аліментів і в натуральній формі (ст. 77 СК України).

Аліментні правовідносини – це особлива група відносин за змістом:

1. Відносини за змістом (як і аліментні) є безоплатними.
2. Відносини за змістом (як і аліментні) мають триваючий характер – наприклад, аліментний обов'язок батьків триває до повноліття дітей; право на утримання (і на аліменти) може бути реалізовано протягом всього терміну існування тих умов, з якими закон пов'язує можливість виникнення цих відносин.

3. Право на утримання (в тому числі і право на аліменти) виникає незалежно від бажання уповноваженої особи; суб'єкт не може відмовитися від

свого права на одержання утримання; відмова можлива лише від реалізації цього права.

4. Наданий вміст (в тому числі і аліменти) не є засобом накопичення. Даний висновок впливає з встановлених законом обмежень – капіталізація платежів за змістом (в тому числі аліментів) можливе лише у виняткових випадках; вимоги про надання утримання (в тому числі і аліментів) погашають заліком. Цікаве питання про можливість заліку зустрічних аліментних вимог. На наш погляд, це можливо тільки в одному випадку – при визначенні розміру аліментів на дітей, які після розірвання шлюбу залишаються при кожному з батьків.

5. Право на одержання утримання (в тому числі і аліментів) є невідчужуваним – передати його іншій особі можна, смерть учасника правовідносини припиняє ці правовідносини [48].

Аліментні зобов'язання, володіючи тими ж ознаками, що і відносини за змістом, мають деякі специфічні риси. У літературі не раз робилися спроби встановити їх ознаки [49]:

1. За своєю правовою природою аліментні відносини є майновими. З іншого боку, ці відносини мають строго особистий характер.

2. В аліментних зобов'язаннях беруть участь прямо визначені законом фізичні особи – це подружжя, діти, батьки, інші члени сім'ї.

3. Аліментні зобов'язання пов'язані з прямо ще зазначеними в законі юридичними фактами, які можуть бути правостворюючими, правоприпиняючими, правозмінюючими, правоперешкоджаючими.

4. Реалізація аліментних прав і обов'язків характеризується взаємністю.

5. Аліментні зобов'язання гарантовані заходами державного примусу.

Відповідальність суб'єкта за невиконання або неналежне виконання зобов'язання може бути сімейно-правовою, цивільно-правовою, воно кримінально-правовою, адміністративно-правовою.

6. Аліментні зобов'язання мають частково неврегульований зміст. СК України дає суду право приймати ситуаційні рішення, тобто вирішувати

конфлікт на свій розсуд, залишаючись при цьому в рамках сімейно - правових норм.

7. При виконанні аліментних зобов'язань питання про наявність коштів у платника є вирішальним. Виняток становлять зобов'язання батьків щодо утримання неповнолітніх дітей, які є безумовними і не залежать від розмірів заробітку батьків і від того, чи задовольняють батьки свої власні потреби; і тут суд вправі з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін зменшити розмір часток, з яких обчислюються аліменти.

8. Стягнення аліментів в судовому порядку передбачає особливі процесуальні пільги для одержувача.

Вищевикладені міркування дозволяють сформулювати ряд висновків з питання співвідношення понять «аліментні правовідносини» та «аліментні зобов'язання» в сімейному праві:

Аліментні правовідносини – це відносини між членами сім'ї з приводу надання один одному матеріального утримання в формі аліментів.

Аліментні зобов'язання – це відношення, в силу якого одні члени сім'ї мають право вимагати від інших членів сім'ї надання їм матеріального утримання в формі аліментів за наявності підстав і в порядку, передбачених законом або угодою сторін.

Аліментні правовідносини можуть мати місце між будь-якими членами сім'ї, в той час як аліментні зобов'язання існують лише між суб'єктами, прямо названими в законі або угоді про сплату аліментів.

Таким чином, все це дає підстави стверджувати про існування особливого правового механізму аліментування в сімейному праві – сукупності правових норм, що визначають зміст і форми виконання аліментних зобов'язань.

У юридичній літературі немає єдиного підходу до визначення аліментного зобов'язання, що пояснюється вживанням двох нерівнозначних термінів «аліменти» і «утримання». Зміст аліментних зобов'язань, що виникають у сім'ї, становить суб'єктивне право з одного боку – члена сім'ї, якому відповідно до закону надано право вимагати надання аліментних

платежів, і відповідний юридичний обов'язок з іншого боку – члена сім'ї, на якого законом покладено обов'язок надавати аліментні платежі їх одержувачу.

1.3. Принципи та методи дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

Основою методології дослідження правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей стали загальнонаукові методи пізнання (логічний, історичний, системний, статистичний, спостереження, моделювання та порівняльний методи) та приватно-наукові методи (формально-юридичний та соціологічний методи).

Логічний метод включає аналіз і синтез, індукцію і дедукцію, визначення понять та їх класифікацію, сходження від конкретного до абстрактного та від абстрактного до конкретного [65, с. 31].

Застосування методів аналізу та синтезу дозволили виокремити предмет дослідження (сімейно-правові аспекти регулювання аліментних правовідносин батьків по утриманню дітей) та його складові частини.

Застосування методів індукції та дедукції при дослідженні правового регулювання аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей дозволили виокремити: ознаки аліментних зобов'язань та деякі специфічні риси (підрозділ 1.2), структуру та суб'єкти організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків (підрозділ 2.1), підстави виникнення аліментних зобов'язань батьків та їх припинення (підрозділ 1.2 та 2.2), тощо.

Проведено уточнення основних понять дослідження: «правозастосування», «механізми правозастосування», «аліментні зобов'язання», «батьки», «формування механізмів» (підрозділ 1.2), здійснено перехід до аналізу ознак аліментних зобов'язань та специфічних рис (підрозділ 1.2), структури та суб'єктів організації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків (підрозділ 2.1), підстав виникнення та

припинення (підрозділ 1.2 та 2.2). Зроблено висновок про відповідальність суб'єкта за невиконання або неналежне виконання зобов'язання (підрозділ 1.2).

На основі логічного методу при дослідженні нормативно-правових аспектів процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків зроблено висновки щодо теоретичних положень та необхідності розроблення і запровадження законодавчих змін (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3).

На основі історичного методу досліджуються механізми правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в тій послідовності, в якій він мав свої витoki та змінювався на сучасному етапі України.

Спостереження, як метод пізнання, полягає у цілеспрямованому сприйнятті предметів і явищ дійсності з метою отримання безпосередніх чуттєвих даних. За його допомогою можна визначити, наприклад, як запроваджені зміни до Сімейного кодексу України та Закону України «Про виконавче провадження» щодо індексації розміру аліментів вплинули на правозастосовчу практику.

Застосування порівняльного методу включає різні напрямки дослідження державно-правових явищ. Аналіз світового досвіду формування механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків дозволив проаналізувати низку країн світу, де досягнуто конкретних позитивних результатів у сфері регулювання аліментних відносин. Це дозволило провести порівняння з сімейним законодавством України та визначити можливі шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства у цій галузі (підрозділ 2.3).

Порівняльно-правовий метод застосовується для виявлення спільних та відмінних рис вітчизняного та зарубіжного законодавства у регулюванні аліментних правовідносин (підрозділ 2.3 та 3.2). Таким чином узагальнюється досвід законодавства більшості сучасних зарубіжних країн, де передбачено дуже ефективну та різнобічну державну підтримку дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів.

У процесі дослідження правового регулювання аліментних зобов'язань

батьків по утриманню дітей залежно від його завдань та цілей можуть використовуватися й інші методи наукового пізнання.

Отже, у першому розділі роботи розглянуто методичні засади дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

Визначено, що у сучасному українському сімейному праві склався особливий правовий механізм аліментування батьками неповнолітніх дітей, застосування якого регламентується великою сукупністю правових норм, що визначають зміст, форми та порядок виконання аліментних зобов'язань, а також заходи відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань, з широким використанням керуючих сформульованих вищими судовими інстанціями України з найскладніших питань, що виникають у судовій практиці у справах цієї категорії.

Встановлення у сімейному законодавстві положень про взаємне аліментування членів (колишніх членів) сім'ї виконує важливе соціально-правове призначення. Легальне закріплення сформованих протягом століть етичних норм взаємовідносин у сім'ї, що зумовлюють моральний обов'язок та моральний обов'язок надання працездатними особами матеріальної підтримки непрацездатним членам своєї сім'ї – дітям, старим, інвалідам з метою забезпечення задоволення такими особами основних життєвих потреб, надає цим, встановлює обов'язковість їх дотримання.

Негативні наслідки широкомасштабного ухилення батьків від виконання аліментних зобов'язань не обмежуються рамками сімей, що розпалися, з неповнолітніми дітьми. Такі наслідки мають загальнодержавний масштаб, оскільки відсутність у дуже значної частини підростаючого покоління коштів, необхідні фізичного, інтелектуального, морального, культурного розвитку негативним чином б'є по економічному і духовному потенціалі України й суспільства.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ

2.1. Структура та суб'єкти організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

Аліментні зобов'язання займають важливе місце у системі шлюбно-сімейних відносин.

Варто відзначити, що при регулюванні аліментних правовідносин законодавець намагається враховувати не лише потреби дитини, на користь якої стягуються аліменти, а й інтереси платника аліментів. Так, наприклад, при визначенні розміру аліментів суд враховує вимоги, наведені на рис. 2.1.

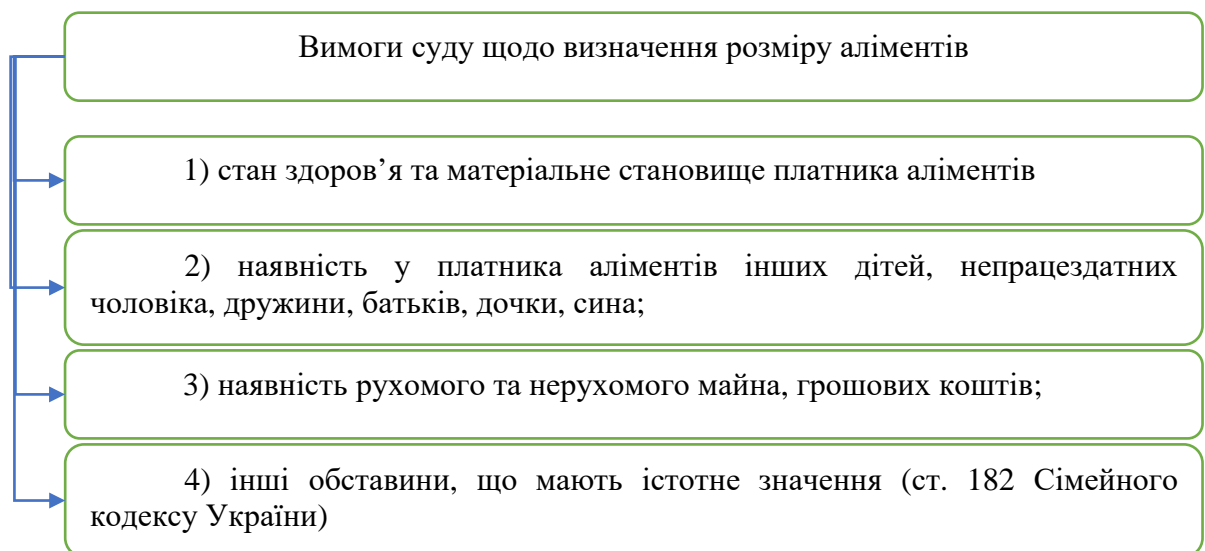

Рис. 2.1 Вимоги суду щодо визначення розміру аліментів [47]

Крім цього, Закон України «Про виконавче провадження» у статті 70 встановлює обмеження щодо загального розміру усіх відрахувань під час кожної виплати заробітної плати та інших доходів боржника (не більше 70

відсотків). Стаття 73 вищевказаного Закону чітко встановлює перелік доходів, на які не може бути звернено стягнення (Додаток А).

Норми статті 50 Закону України «Про виконавче провадження» регламентують, що звернення стягнення на об'єкти нерухомого майна здійснюється лише у разі відсутності в боржника достатніх коштів чи рухомого майна. При цьому в першу чергу звертається стягнення на окрему від будинку земельну ділянку, інше приміщення, що належать боржнику. В останню чергу звертається стягнення на житловий будинок чи квартиру, в якому фактично проживає боржник [39].

Однак, при одночасному врахуванні інтересів платника аліментів у регулюванні аліментних зобов'язань, законодавець надає перевагу все ж таки інтересам осіб, які їх отримують.

Важливим кроком до підвищення показника виконаних судових рішень щодо стягнення аліментів на користь дитини стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» № 2234-VIII від 7 грудня 2017 року, який набрав чинності 6 лютого 2018 року [40].

Даний закон вніс зміни до багатьох чинних нормативно-правових актів, зокрема у Кодекс про адміністративні правопорушення України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Закон України «Про Державну прикордонну службу України», Закон України «Про виконавче провадження».

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» спрямований в цілому на посилення відповідальності боржника, який не сплачує аліменти більше ніж шість місяців шляхом закріплення нових засобів примусового виконання рішень щодо нього.

Несплата аліментів, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, тягне за собою накладення адміністративного стягнення у вигляді виконання суспільно корисних робіт на строк від 120 до 240 годин [22]. При наявності такої заборгованості державний виконавець складає протокол про вчинення боржником адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 183-1 Кодексу про адміністративні правопорушення України, та надсилає його для розгляду до суду за місцезнаходженням органу державної виконавчої служби.

Таким чином, даний Закон впроваджує новий вид адміністративного стягнення у вигляді суспільно-корисних робіт, які боржник виконуватиме у вільний від роботи чи навчання час. Вид таких робіт визначатимуть органи місцевого самоврядування.

Зміни Сімейного кодексу України передбачають право того із батьків, з ким за рішенням суду проживає дитина, самостійно вирішувати питання щодо тимчасового виїзду дитини за межі України з метою лікування, навчання дитини за кордоном, відпочинку – за наявності довідки, виданої органом державної виконавчої служби, про наявність заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців. Така довідка видається органом державної виконавчої служби на вимогу стягувача протягом десяти днів і дійсна протягом одного місяця з дня її видачі.

Закон України «Про виконавче провадження» містить положення, що за наявності заборгованості із сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці, стягнення може бути звернено на майно боржника. Звернення стягнення на заробітну плату не перешкоджає зверненню стягнення на майно боржника, якщо існує непогашена заборгованість, сукупний розмір якої перевищує суму платежів за три місяці.

За наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців, державний виконавець вносить вмотивовані постанови про: тимчасове обмеження боржника у праві

виїзду за межі України; тимчасове обмеження боржника у праві керування транспортними засобами; тимчасове обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та вихолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії; тимчасове обмеження боржника у праві полювання. Інших обмежувальних заходів, які можуть застосовуватися виконавцем щодо несумлінного боржника по аліментах, немає.

Міністерством юстиції України також реалізовується правопросвітницька кампанія в рамках проекту «Я маю право», яка має на меті розповісти громадянам про нові правила сплати аліментів та заохотити робити це добровільно. Важливою подією стала презентація публічного реєстру боржників, який був доповнений інформацією щодо кожного неплатника аліментів з відкритим стосовно нього судовим провадженням через несплату аліментів терміном понад 3 місяці.

Отже, реалізація державної політики у сфері посилення захисту дітей не обмежується лише нормотворчою діяльністю, а передбачає і низку інших заходів. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів про посилення відповідальності за несплату аліментів» спрямований на забезпечення належного виконання судових рішень щодо стягнення аліментів, що дозволить зменшити заборгованість зі сплати аліментів, а також забезпечить належне утримання осіб, які їх отримують. Однак, безперечно, оцінити ефективність даних змін можна лише з часом.

2.2. Нормативно-правові аспекти процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

Сімейний кодекс України не містить визначення поняття «аліментні зобов'язання». Натомість вживаються такі поняття, як «права та обов'язки подружжя на утримання», «обов'язок матері чи батька утримувати дитину та її виконання» тощо. Водночас аліментні зобов'язання, як юридична категорія, є загальноновизнаними в науці сімейного права. Саме відносини членів сім'ї щодо надання аліментів називаються аліментами. У Сімейному кодексі України термін «аліменти» вживається і як синонім аліментів, і як допомога. Так, право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є недієздатним, потребує матеріальної допомоги за умови, що другий із подружжя може надати таку матеріальну допомогу (частина друга статті 75); утримання одного з подружжя надається другому з подружжя в натуральній або грошовій формі за їх згодою.

За рішенням суду аліменти присуджуються одному з подружжя, як правило, у грошовій формі (частини перша та друга, статті 77); способи виконання батьками обов'язку щодо утримання дитини визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини один із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій та (або) натуральній формі. За рішенням суду аліменти на дитину (аліменти) призначаються пропорційно до доходу її матері або батька або у визначеному розмірі за вибором одного з батьків чи інших законних представників дитини, з якою проживає дитина (частини 1-3 статі 181); частка заробітку (доходу) матері або батька, яка стягується як аліменти на дитину, визначається судом (частина перша статті 183).

У науці сімейного права існують різні погляди на поняття утримання та аліментів. Так, Дерій О.О. визначає аліменти, з одного боку, як надбавку, яка добровільно надається одним членом сім'ї іншому і яка може бути в харчуванні, одязі, догляді тощо, у натуральній та грошовій формі, а з іншого боку, аліменти це гроші або майно, надані аліментним зобов'язаним на утримання іншої особи [60]. В.І. Труба вважає, що «утримання» є більш

широким поняттям, оскільки включає взаємний обов'язок піклуватися, забезпечувати членів сім'ї засобами для існування, що здійснюється як добровільно, так і примусово, або примусово у разі права на утримання одного з осіб, які через порушення або відсутність особистих здібностей не в змозі забезпечити себе. Аліментні зобов'язання («аліменти») пов'язані з поняттям «допомога» як частина цілого, оскільки відображають примусове виконання аліментного зобов'язання [70].

Якщо аліменти стягуються готівкою на підставі рішення суду або договору між платниками аліментів. Аліментні зобов'язання – це правовідносини, в яких одна сторона, боржник – платник аліментів, зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора – одержувача аліментів) певну дію, що полягає в сплаті аліментів готівкою, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Таке розуміння аліментного зобов'язання свідчить про його сутність як грошового зобов'язання, хоча й зумовленого специфікою сімейних правовідносин [63].

Т.П. Красвітна зазначає, що у разі, коли утримання одного з подружжя надається другому з подружжя у грошовій формі, зобов'язання подружжя щодо утримання можна визначити як грошове, оскільки воно опосередковує рух коштів як законний платіжний засіб [64]. При цьому автор вважає, що аліментне зобов'язання подружжя є особливим видом цивільно-правових зобов'язань, до якого в альтернативному порядку можуть бути застосовані положення зобов'язального права ЦК України, якщо це не суперечить суті аліментного зобов'язання [64].

Дійсно, виходячи з аналізу положень статті 8 Сімейного кодексу України, положень Цивільного кодексу України, аліментне зобов'язання може застосовуватися до окремих особистих немайнових та майнових відносин учасників сімейних правовідносин. Однак, враховуючи, що аліментні зобов'язання членів сім'ї обумовлені особистими сімейними відносинами їх сторін, можна стверджувати, що вони не мають цивільно-правового характеру, хоча мають грошовий характер.

Таким чином, під грошовими зобов'язаннями В.А. Белов розуміє цивільні відносини, змістом яких є право кредитора та відповідний юридичний обов'язок боржника здійснити розрахунок або платіж, тобто дії щодо передачі певної (значної) суми гроші (валюта) [59].

Визначення грошового зобов'язання міститься в законодавстві різних галузей. Так, статтею 1 Цивільного процесуального кодексу України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII грошовим зобов'язанням визначено зобов'язання боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до з цивільно-правовим правочином (договором) та з інших підстав, передбачених законодавством України. До грошових зобов'язань належать також зобов'язання зі сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне та інше соціальне страхування; зобов'язання, що виникають у зв'язку з неможливістю виконання зобов'язань за договорами зберігання, підряду, оренди тощо і які мають бути виражені в грошових одиницях. Таким чином, зазначений Кодекс дає визначення грошового зобов'язання в широкому значенні. У випадках, коли виконання зобов'язання передбачає зобов'язання боржника сплатити кредитору грошову суму, це грошове зобов'язання. Аліментні зобов'язання щодо сплати грошей на утримання членів сім'ї є грошовим зобов'язанням.

Аналіз чинного Сімейного кодексу України вказує на те, що сімейне законодавство України вже певним чином «вкраплене» нормами про відповідальність за порушення грошового зобов'язання, хоча воно не є аліментним зобов'язанням як грошовим зобов'язанням. Таким чином, згідно з абзацом 1 частини четвертої статті 196 Сімейного кодексу України у разі прострочення сплати додаткових витрат на дитину з вини платника такий платник зобов'язаний сплатити суму заборгованості з додаткових витрат з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь період прострочення, а також три відсотки річних від простроченої суми.

Законодавець вважає за доцільне поширити положення статті 625 Цивільного кодексу України щодо відповідальності за порушення грошового

зобов'язання, незважаючи на те, що частинами 1-3 статті 196 Сімейного кодексу України встановлено штраф за несвоєчасне виконання зобов'язань, сплата аліментів [63]. У цьому значенні аліментне зобов'язання є грошовим зобов'язанням. Пропонується поширити положення статті 625 Цивільного кодексу України щодо відповідальності за порушення грошового зобов'язання в частині можливості стягнення суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три відсотки річних від простроченої суми.

Однією з ознак аліментного зобов'язання члена сім'ї є його довгостроковий характер. У юридичній літературі зазначено, що це здійснюється шляхом надання члену сім'ї, який потребує утримання, періодичного (щомісячного) утримання, але на тривалий термін. Тривалість утримання члена сім'ї залежить від умов, які послужили підставою для виникнення аліментних правовідносин. Аліментні зобов'язання триватимуть до зникнення умов, за яких член сім'ї потребує утримання. Додамо, що тривалість аліментного зобов'язання членів сім'ї, зокрема аліментного зобов'язання між дитиною та її матір'ю чи батьком, може бути зумовлена віком дитини, оскільки батьки зобов'язані виконувати свій обов'язок щодо надання аліментів до досягнення дитиною повноліття та за наявності певних умов, визначених законом або договором, у батьків може виникнути аліментне зобов'язання щодо утримання повнолітніх дітей.

Аліментні зобов'язання членів сім'ї не можуть вважатися правовідносинами з кількома особами на стороні боржника, наприклад, аліментним зобов'язанням матері або батька та дитини, оскільки між уповноваженою особою та аліментами існують самостійні аліментні відносини боржника, зокрема, між батьком і дитиною та між матір'ю та дитиною, що свідчить про особистий характер аліментних правовідносин.

Таким чином, аліментні зобов'язання членів сім'ї щодо надання аліментів у грошовій формі є сімейно-правовими грошовими зобов'язаннями, які

виникають на підставах, визначених законом або договором, мають довгостроковий та особистий характер.

Аліментні зобов'язання матері або батька щодо утримання дитини до досягнення нею повноліття є одним із найпоширеніших зобов'язань щодо утримання членів сім'ї. Якщо розглядати історію цього питання, то в дорадянський період лише окремі правові норми передбачали обов'язок батьків утримувати дітей. Так, п. 118 ч. 1 розділу IV Цивільного кодексу Східної Галичини 1797 року передбачав, що батько утримує дітей, поки вони не зможуть прогодувати себе [51]. Більш детальне правове регулювання таких зобов'язань набуло радянське сімейне право. Сімейний кодекс України передбачив багато нововведень у правовому регулюванні аліментних зобов'язань матері, батька та дітей, наприклад, значно розширив можливості договірної регуляції аліментних відносин, встановив відповідальність за несвоєчасну сплату аліментів, сплату додаткових витрати на дитину тощо. Аліментні зобов'язання матері або батька щодо утримання дитини ґрунтуються на принципах рівності обов'язків матері та батька по відношенню до дитини та рівної відповідальності батьків перед дитиною, в деяких зарубіжних країнах, зокрема в Італії – в рамках загальної законної опіки матері та батька над дитиною [61].

Враховуючи, що проблема аліментних зобов'язань на утримання батьків дитини до повноліття постійно привертає увагу [68; 71], у цьому дослідженні буде зосереджено лише на тих проблемних питаннях стягнення аліментів на утримання дитини, які останнім часом широко обговорюються серед юристів.

Таким чином, законодавець неодноразово змінював мінімальний розмір аліментів, у зв'язку з чим виникає питання: чи потрібно звертатися до суду з окремою позовною заявою про зміну розміру аліментів у разі, коли в рішенні суду зазначено мінімальний розмір аліментів, який був встановлений на момент ухвалення рішення суду? Верховний Суд України у постанові від 4 березня 2020 року у справі № 682/3112/18 вказав, що зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, що стягуються з платника аліментів на одну дитину, не є

підставою для зміни розмір аліментів відповідно до статті 192 Сімейного кодексу України, але є підставою для зміни мінімального розміру аліментів, зазначеного у виконавчому листі, у порядку стягнення та стягнення аліментів, та враховується при визначенні розміру аліментів.

Законом України від 03.07.2018 № 2475-VIII внесено зміни до частини 1 статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» абзацом другим, яким визначено, що виконавець стягує з боржника аліменти у розмірі, визначеному у виконавчому документі, але не менше мінімальної гарантованої суми, передбаченої Сімейним кодексом України. Тобто законодавство прописує механізм, який передбачає сплату аліментів у розмірі не менше мінімального гарантованого розміру, передбаченого Сімейним кодексом України, навіть за наявності попередніх рішень суду про стягнення аліментів у меншому розмірі, ніж мінімальний гарантований розмір аліментів, встановлений законом.

Таким чином, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що державний виконавець, обчислюючи заборгованість по аліментах, правильно виходив із мінімального ліміту аліментів у розмірі 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку [62].

Стягнення аліментів з матері або батька на утримання дитини необхідно відрізнити від стягнення з батьків додаткових витрат на дитину, які по суті не є аліментами. Зокрема, у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 10 травня 2018 року у справі № 2-1161/2011 зазначено, що при вирішенні питання про розмір коштів, що підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати розмір, на які кожен із батьків зобов'язаний брати участь у цих витратах, враховуючи матеріальне та сімейне становище сторін та інші інтереси та обставини, що мають істотне значення. У разі, якщо матеріальне становище батьків не дозволяє забезпечити повну оплату додаткових витрат, вони можуть бути відшкодовані лише частково. Враховуючи ці обставини, суд визначає розмір додаткових витрат на дитину, обумовлених особливими обставинами, для одного з батьків у твердому

розмірі. Наявність таких додаткових витрат має бути доведена позивачем для стягнення. Ці кошти є додатковими, на відміну від коштів, які отримує один із батьків на аліменти. У цих випадках витрати фактично понесені або оцінені, тому їх необхідно визначити у фіксованій сумі. Додаткові витрати не є додатковим збором аліментів. Аліменти необхідні для забезпечення нормальних матеріальних умов для життя дитини. У деяких випадках, за виняткових обставин, крім звичайних витрат на дитину, потрібні додаткові. Розмір додаткових витрат слід визначати залежно від розрахункових чи фактичних витрат, понесених дитиною. Закон посилається на юрисдикцію суду щодо визначення обставин, які можуть бути визнані істотними. У будь-якому випадку, такими важливими обставинами є стан здоров'я, матеріальне становище відповідача, наявність інших неповнолітніх дітей, непрацевдатної дружини, чоловіка, батьків, повнолітніх дітей тощо. періодично або постійно. Розмір додаткових витрат на дитину має бути обґрунтований відповідними документами (наприклад, вартість спеціальної медичної допомоги - довідка медичного закладу про вартість медичних послуг; витрати на лікування, санаторно-курортне лікування - витяги з історії хвороби дитини, рецепти лікаря, довідки, чеки, проїзні документи тощо). При стягненні коштів на додаткові витрати, які повинні бути понесені в майбутньому, суд повинен надати розрахунок або обґрунтування необхідності майбутніх витрат [69].

Таким чином, зміна законодавцем мінімального розміру аліментів не потребує звернення до суду з окремою вимогою про зміну розміру аліментів. Додаткові витрати на дитину, викликані особливими обставинами (розвиток здібностей дитини, хвороба, інвалідність тощо) не є аліментами, а спрямовані на забезпечення дитини належним життєвим рівнем, необхідним для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку.

2.3. Світовий досвід формування механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

У цьому підрозділі зроблено спробу проаналізувати регулювання аліментних зобов'язань у низці країн світу, де досягнуто конкретних позитивних результатів у сфері регулювання аліментних відносин. Це дозволить провести порівняння з сімейним законодавством України та визначити можливі шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства у цій галузі.

У США в 1970 році Національної конференцією уповноважених розробили проект Єдиного закону про шлюб і сім'ї [46]. Положення цього законодавчого акта було враховано у сімейному законодавстві багатьох штатів країни. Для України цей документ цікавий насамперед своїми відмінностями від вітчизняного сімейного законодавства. Так в Америці відносини по матеріальному змісту подружжя прагнуть здійснювати насамперед шляхом покладання на чоловіка обов'язку утримувати свою дружину та забезпечувати її необхідними засобами, незалежно від її працездатності та забезпеченості. Чоловік має право вимагати від дружини утримання лише у разі хвороби, нещасного випадку, досягнення певного віку.

Обов'язок утримання виникає після розірвання шлюбу. Законодавство США передбачає для цих випадків три види аліментів, які стягуються з одного колишнього чоловіка на утримання іншого колишнього чоловіка: постійні, тимчасові та реабілітуючі. Постійні аліменти призначаються дуже рідко. Законодавство деяких штатів прямо передбачає заборону на призначення таких аліментів. Найчастіше виплачуються тимчасові та реабілітуючі аліменти. Тимчасові аліменти виплачуються під час розгляду процесу розлучення. За законодавством більшості штатів зазначені аліменти можуть бути призначені лише на користь дружини [44].

Останнім часом у США все більшого поширення набувають аліменти, що реабілітують. Вони є виплатами коштів того чоловіка, який, перебуваючи у шлюбі, займався веденням домашнього господарства, тобто практично

найчастіше вони виплачуються дружині. Їхня мета полягає в тому, щоб дати можливість тому із подружжя, на утримання якого виплачуються аліменти, отримати кошти для отримання або відновлення кваліфікації, знань, навичок, що дають можливість утримувати себе надалі.

Практика свідчить, що через відносну стислість і незначність розмірів таких аліментних виплат вони лише в окремих випадках дозволяють розлученій жінці покращити своє матеріальне становище та набути спеціальності. Тому після розлучення жінка потрапляє у важче матеріальне становище, ніж чоловік. До того ж, колишній чоловік під загрозою припинення сплати аліментів може керувати поведінкою своєї колишньої дружини. Це досягається шляхом використання законодавчих норм, що передбачають припинення виплати аліментів при вступі їх одержувачки до нового шлюбу або навіть просто за співжиття з іншим чоловіком [47].

В Англії передбачені взаємні аліментні обов'язки між колишнім подружжям. Чоловік повинен виплачувати таке утримання колишній дружині, щоб забезпечувати рівень її життя. Колишнє подружжя, згідно із законодавством, може самостійно домовитися про розмір та порядок сплати аліментів. А суд уже на підставі цієї угоди виносить відповідне рішення.

У Англії не встановлено ні мінімальних, ні максимальних розмірів сум, стягуваних на утримання колишнього чоловіка або жінки. Практика, як правило, керується критерієм, згідно з яким розлученій жінці має виплачуватись утримання у розмірі третини сімейного бюджету. Не встановлено термін виплати коштів утримання чоловіка. Проте суди під час розгляду конкретних справ керуються принципом довічного утримання. Винятки з цього принципу робляться у випадках розірвання нетривалих шлюбів, а також шлюбів, розірваних внаслідок «надзвичайно негідної поведінки одного з подружжя». Щоправда принцип довічного утримання того із подружжя, що потребує допомоги, все частіше останнім часом піддається критиці. Тому суди цієї країни, вирішуючи питання про виплату аліментів, призначають їх практично на свій розсуд у такому розмірі і на такий термін, які

вважають за необхідне і достатнє для «пристосування без зайвих труднощів» до життя або для набуття фінансової незалежності від іншого чоловіка. Останніми роками суди, зазвичай, визначають цей термін тривалістю три роки. Призначення аліментів на такий короткий термін призводить до того, що розлучені самотні жінки з дітьми становлять, як правило, найменш забезпечену категорію населення країни.

Аліменти ж на утримання дитини виплачуються до досягнення нею шістнадцятирічного віку. Однак, термін виплати аліментів може бути продовжений за рішенням суду в тому випадку, якщо дитина, яка досягла шістнадцятирічного віку, отримує освіту в навчальному закладі або проходить професійну підготовку, при цьому неважливо працює вона чи ні. Аліменти на утримання дитини можуть виплачуватись у вигляді:

- певної одноразової суми;
- періодичних платежів;
- перерозподілу майна.

Для вдосконалення аналізованого правового інституту вітчизняному законодавстві певний інтерес представляє і законодавство Франції.

Аліментні зобов'язання у цій країні регулюються Цивільним кодексом. Стаття 217 Цивільного кодексу Франції говорить: «Чоловік і дружина повинні робити свій внесок у зміст сім'ї за своїми можливостями». Як чоловік, і дружина вправі вимагати надання змісту від іншого чоловіка. Проте чоловік може вимагати утримання у разі хвороби, нещасного випадку та досягнення певного віку [55].

Взагалі панівний принцип, якого дотримується французьке законодавство у сфері регулювання аліментних зобов'язань, можна сформулювати так - кожен із подружжя, який розірвав шлюб, насамперед зобов'язаний забезпечувати себе сам. Стаття 270 Цивільного кодексу Франції говорить: «Розлучення припиняє обов'язок утримання» [55]. У той самий час французьке законодавство передбачає обов'язок аліментного змісту у разі розлучення внаслідок тривалого розриву сімейного життя. Норми статті 281 Цивільного кодексу Франції

передбачають, що: «у разі розлучення на підставі розриву спільного життя, за тим із подружжя, що є ініціатором розлучення, повною мірою зберігаються обов'язки щодо надання матеріальної допомоги» [55].

Отже, у цьому випадку позивач, що є ініціатором розлучення, залишається економічно зобов'язаним утримувати іншого колишнього партнера протягом тривалого часу, котрий іноді може бути необмежений періодом часу.

Французьке законодавство передбачає обов'язки батьків та дітей за взаємним аліментним змістом. За тимчасову несплату аліментів суд може накласти на неплатника штраф, а якщо боржник не сплачує аліменти протягом двох місяців після винесення рішення суду про цю виплату, його поведінка розглядається як кримінальний злочин, який карається штрафом або позбавленням волі.

Україні можна взяти до уваги методи роботи з боржниками, які застосовують у зарубіжних країнах. Вони є досить дієвими.

У Франції, наприклад, однією з умов процесу розлучення є надання судді оформленої угоди про сплату аліментів на користь зацікавленої особи, а в Італії неможливо вступити у наступний шлюб без надання вищезгаданої угоди.

Відзначимо і досвід таких країн, як Ізраїль та Україна. У цих країнах, якщо боржник не працевлаштований або просто ухиляється від сплати аліментів, то цей обов'язок лягає на державні органи.

В Ізраїлі існує Служба національного страхування – Бітуах Леумі, куди може звернутися стягувач та отримувати виплату аліментних зобов'язань. Причому тут не залежить, чи вдасться стягнути ці кошти з самого боржника [9].

В Україні, якщо боржник непрацевдатний або зовсім ухиляється від сплати аліментів, здійснюється тимчасова державна допомога, розмір якої не може бути меншим за 30% встановленого прожиткового мінімуму для дитини.

Позитивну динаміку слід зазначити в тих країнах, в яких після розірвання шлюбу застосовується спільна опіка батьків над дітьми. У цьому випадку не обмежуються права батька, що проживає окремо від дитини, і навіть спільна

опіка стимулює батька до виплати аліментів, оскільки він може здійснювати контроль за витрачанням коштів, що спрямовуються на утримання дитини.

Прикладами таких країн із спільною опікою є: Франція, Іспанія, Швейцарія та Німеччина. У цих країнах батько, на якого покладено обов'язок виплати аліментів і який здійснює спільну опіку над дитиною (наприклад, забирає її на вихідні, канікули або святкові дні), може розраховувати на зниження розміру стягуваних аліментних платежів.

Примітно, що за кордоном досить популярним заходом боротьби з неплатниками аліментів є вилучення прав водія (на будь-який транспортний засіб), закордонного паспорта, а також ліцензій на різні види діяльності. Можливо також встановлено заборону податкових відшкодувань. Прикладом країн, де вживаються такі заходи, є США та Канада.

Одним із заходів боротьби з неплатником аліментів в Англії є накладення обмеження на залишення житла. Тобто, при винесенні суддею наказу про вищезгадане обмеження особа, яка ухиляється від виконання покладених на неї обов'язків, зобов'язана залишатися та проживати у визначеному місці у певний період часу [29]. У той самий час у Англії застосовується досить цікавий досвід створення альтернативної судової системи виплати аліментів. Так, 5 квітня 1993 року було створено державне виконавче агентство з підтримки дітей у сім'ях після розлучення (агентство з аліментів, the Child Support Agency) при департаменті праці та пенсійного забезпечення (the Department for Work and Pensions) для виконання закону про аліменти від 1991 року. До цього моменту в Королівстві існувала звичайна система виплати аліментів через судові органи, яка не мала практики розшуку неплатників аліментів, і була визнана довільною, непостійною та несправедливою.

Агентству були надані повноваження призначати (розраховувати) величину аліментних виплат, збирати і розподіляти гроші на підтримку дітей, розшукувати неплатників (у тому числі і за кордоном), вирішувати спірні питання подружжя, що не домовилися, на основі чинного законодавства. Агентство підключалося або за заявою одного з батьків, або автоматично, якщо

батько, який залишився з дитиною, був одержувачем соціальної допомоги та пільг.

Позитивні результати роботи агентства щодо отримання дітьми аліментів від батьків, які з ними не проживають, очевидні. Збірність аліментів зросла, кількість неплатників скоротилася, діти стали отримувати більше ресурсів, батьки, що залишилися з дітьми, отримали посередника в діалозі з колишнім чоловіком та підтримку утриманні дітей.

Агентство має свої важелі впливу на неплатників: воно може відняти із зарплати безпосередньо та/або звернутися до суду, щоб позбавити неплатника на два роки водійської ліцензії або посадити на 6 місяців у в'язницю, що не позбавить його обов'язку заплатити всю належну суму. Покарання може бути скасовано після сплати боржником усієї належної суми.

Якщо узагальнити всі методи збору та виплати аліментів, то список буде таким:

- виплати агентства зі збору аліментів та виконання ордерів;
- прямі виплати (на рахунок, на ощадну книжку, поштою);
- відрахування із заробітної плати; легальні дії для примусу батьків платити аліменти (вилучення ліцензії водія, тюремний термін, реклама тощо).

У квітні 2010 року поряд із можливістю звернення за призначенням аліментів до агенції з'явилася нова опція: угода про аліменти. У липні 2012 року уряд поставив завдання поширити практики угод між батьками щодо розмірів аліментів.

Нині понад півмільйона дітей отримують аліменти у вигляді, обумовленому попередньо батьками. У угоді про виплату аліментів мають бути обов'язково вказані розмір та частота виплати аліментів, додатково можна вказати інші варіанти підтримки дитини. Для спрощення процесу укладання угоди була розроблена спеціальна форма, в якій вказується інформація про дітей, батьків, суму, частоту, дату виплати та спосіб перерахування коштів, а також інформація про додатковий утримання на дитину.

Якщо батьки не можуть домовитися про розмір аліментів, аліменти призначаються через агентство. Розрахунок аліментів проводиться за ustalеною формулою, запровадженою ще 2003 року. Для призначення аліментів потрібна повна інформація про батька, що не проживає: адресу та телефон, розмір доходу, кількість дітей, які в даний час з ним проживають. За наявності всієї необхідної інформації, процес призначення аліментів займає близько 12 тижнів. Агентство досі продовжує виконувати свою функцію пошуку неплатників та стягнення з них боргу за аліментами.

У країнах за злісне ухиляння від сплати аліментів застосовується і кримінальна відповідальність. Термін позбавлення волі за цей вид злочину від одного місяця до кількох років, наприклад, як в Австрії, або карається грошовим штрафом, як у Швейцарії. Зазначимо, що у багатьох країнах ці заходи кримінального покарання застосовуються спільно, прикладом країни є Франція.

Таким чином, аналіз світового досвіду формування механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в цьому розділі буде використаний для подальшого дослідження в даній роботі.

Отже, у другому розділі роботи наведено теоретичні аспекти дослідження системи правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків.

Визначено, що поряд із загальними рисами, законодавство про стягнення аліментів у зарубіжних державах передбачає деякі правила, що істотно відрізняються від положень Сімейного Кодексу України: у ряді держав (Німеччини, Швеції, Норвегії, Латвії та ін.) розмір аліментних платежів залежить від вікової групи, до якої належить дитина, оскільки законодавець враховує зростаючі в міру дорослішання потреби дитини; у Франції аліментне зобов'язання не припиняється смертю батька, який сплачує аліменти; у деяких державах (Франція, Норвегія, Канада та ін.) аліменти підлягають виплаті та після досягнення дитиною повноліття; справи про стягнення аліментів в українському законодавстві відносяться до компетенції судів загальної юрисдикції, а в Німеччині – спеціальних судів у сімейних справах; в Україні

аліменти, отримані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, та повинні використовуватись за цільовим призначенням.

Проведений порівняльно-правовий аналіз норм українського та зарубіжного законодавства, що встановлює відповідальність платників аліментів за невиконання своїх зобов'язань, дозволив виявити як риси подібності до українського законодавства, так і низки відмінних рис.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ

3.1. Аналіз ефективності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні

За останній рік набули чинності одразу кілька законів України, якими суттєво змінилося регулювання вищезазначених питань. Зокрема, це закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне забезпечення шляхом удосконалення порядку стягнення аліментів» від 17 травня 2017 року № 2037-VIII [35], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом удосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» від 7 грудня 2017 року №2234-VIII [36], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 3 липня 2018 року № 2475-VIII [37], «Про внесення змін до статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» щодо обов'язку виконавця проводити індексацію розміру аліментів, визначеного судом» від 1 вересня 2020 року № 831-IX [38].

Таким чином, було запроваджено нові механізми виплати аліментів, спрямовані на запобігання випадкам ухилення від сплати аліментних платежів, затягування судових процесів та виплати необґрунтовано малого розміру аліментів. Розглянемо їх більш докладно:

Підвищено мінімальний розмір аліментів з 30 до 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (на даний момент – 972-1050 грн) (рис. 3.1).

У зв'язку з цим постає питання: як бути тим, хто отримував аліменти відповідно до старого законодавства, як змінити розмір виплат? Відповідь проста: необхідно звернутися до суду з позовом до платника про зміну розміру аліментів та отримати нове судове рішення про стягнення аліментів згідно з новими правилами. При цьому справи щодо збільшення розміру аліментів розглядаються за правилами альтернативної підсудності (ухвала Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 489/4826/16-ц від 23 січня 2018 року).

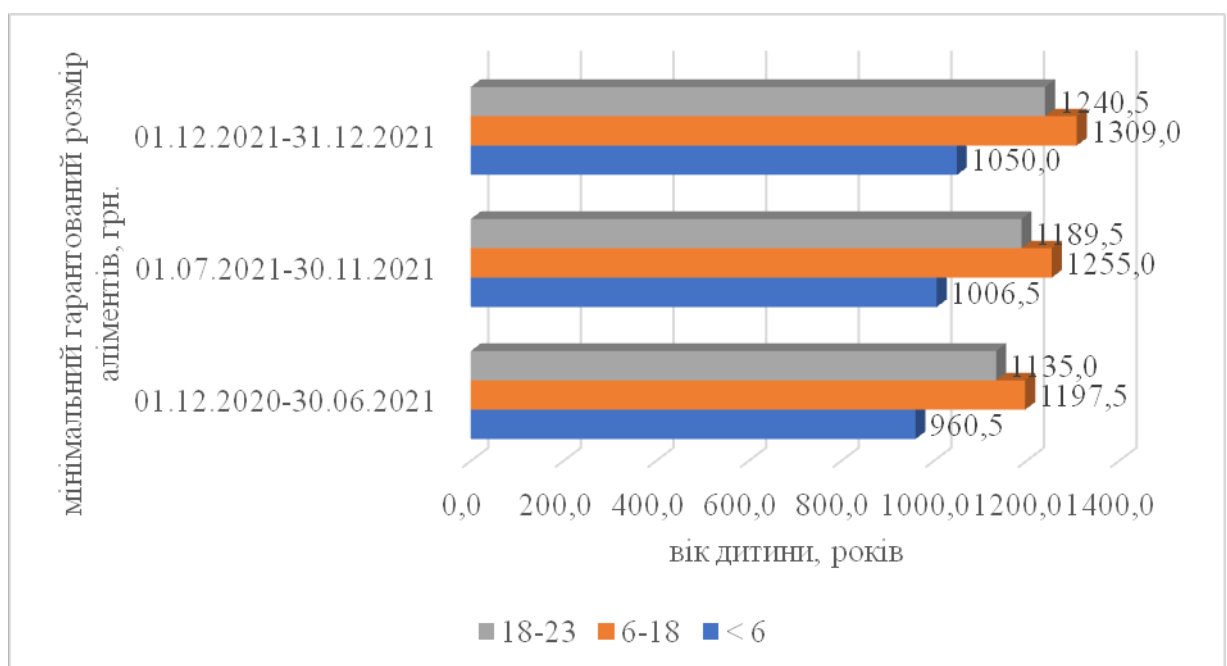

Рис. 3.1 Розмір аліментів у 2021 році

Аліменти є власністю дитини, а не одного з батьків. Це підвищує гарантії дотримання прав дітей недобросовісних батьків.

Спосіб стягнення аліментів тепер визначається згідно із позовною заявою стягувача: у фіксованій грошовій сумі або у певній частині доходу іншого з батьків. Платник, в свою чергу, має право звернутися до суду із позовом про зменшення розміру аліментів, але не про зміну способу їх стягнення. При цьому суд не має права самостійно визначати спосіб стягнення аліментів (ухвала

Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 490/4522/16-ц від 4 липня 2018 року).

Вперше з'явилася можливість уникнення презумпції рівності часток у спільній власності подружжя, якщо один із них ігнорує свій обов'язок щодо участі у утриманні дітей. Таким чином, законодавець забезпечує своєрідну матеріальну компенсацію іншому батькові.

Але як у такому разі довести ухилення від сплати аліментів на утримання дитини? Як докази можна використовувати записи розмов, СМС-повідомлення, а також відсутність відповідей від платника на запити щодо виплати аліментів.

Тепер при визначенні розміру платежів враховуються кошти, рухоме та нерухоме майно, а також майнові права та доведені одержувачем витрати платника, що вдсятеро перевищують прожитковий мінімум для працездатної людини (приблизно 24 810 грн.), якщо джерело їх отримання не встановлено. Важливо, що можуть враховуватись і права інтелектуальної власності, корпоративні права.

З'явилася можливість стягнення аліментів у спрощеному виробництві за заявою того з батьків, з ким проживає дитина:

- на одну дитину - у розмірі 1/4,
- на двох дітей - 1/3,
- на трьох дітей - половини доходу платника, але на суму, що не перевищує десять прожиткових мінімумів для дитини відповідного віку (становить приблизно 14 260 - 18 600 грн).

Якщо ж аліменти повинні були виплачуватись у фіксованій сумі, то при стягненні платежів встановлюються аліменти у розмірі 50% від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Удосконалено механізм стягнення пені за несплату аліментів. Відповідно до Сімейного кодексу України, той із батьків, якому виплачуються аліменти, має право на отримання пені у розмірі 1 % від суми невиконаних аліментів за кожен день прострочення з дня такого прострочення до дня повного погашення

заборгованості або до дня прийняття судом рішення про її стягнення, але трохи більше 100 % заборгованості.

На цьому етапі багато хто стикається з проблемою підрахунку пені. На щастя, постанова Великої Палати ЗС у справі № 572/1762/15-ц від 25 квітня 2018 року [32] певною мірою пролила світло на це питання. Суд дійшов висновку, що пеня за заборгованість зі сплати аліментів нараховується на всю суму невикладених аліментів за кожен день прострочення виплати, а її нарахування не обмежується лише тим місяцем, у якому не було виплачено аліментів.

При цьому суд акцентує увагу на тому, що статтею 196 Сімейного кодексу України не встановлено жодних обмежень щодо періоду нарахування пені, а навпаки, у ній зазначено, що неустойка нараховується за кожен день прострочення.

Правило про стягнення пені у розмірі 1% від суми невикладених аліментів за кожен день прострочення означає, що при обчисленні загальної суми пені враховуються сума невикладених аліментів та кількість днів прострочення. Оскільки аліменти нараховуються щомісяця, терміни виконання цього зобов'язання будуть різними, отже, і кількість днів прострочення також відрізнятиметься залежно від кількості днів на місяці. Тобто пеня за прострочення виплати аліментів має нараховуватись на всю суму невикладених аліментів за кожен день прострочення її сплати, а нарахування пені не обмежується лише тим місяцем, у якому не проводилося стягнення.

При цьому суд повинен з'ясувати розмір невикладених аліментів за кожним із періодичних платежів, встановити термін виконання кожного з цих зобов'язань та з урахуванням встановленого обчислити розмір пені, виходячи із суми невикладених аліментів – за кожен місяць окремо з дня порушення платником свого обов'язку щодо сплати аліментів до дня прийняття судом рішення про стягнення пені, підсумувавши розміри нарахованої пені за кожен із прострочених платежів та визначивши її загальну суму.

Правильний підрахунок пені має проводитися таким чином: сума несплачених аліментів за місяць множиться на 1 % пені та після – на кількість днів прострочення виплати за кожен місяць. Такий підрахунок проводиться за кожен місяць, і загальна сума пені визначається шляхом складання сум, що вийшли, за кожен місяць.

Також встановлено нові адміністративні санкції. До батьків, які мають заборгованість за аліментами більше шести або трьох місяців (у разі заборгованості зі сплати тяжкохворої або дитині з інвалідністю), застосовуються суспільно корисні роботи тривалістю від 120 до 240 або 360 годин (при повторенні порушення). Якщо платник уникає їх виконання, покарання можна замінити на адміністративний арешт до 10 днів (1 день = 15 годин громадських робіт).

Судові рішення щодо притягнення до адміністративної відповідальності за несплату аліментів на утримання дітей та призначення покарання у вигляді виконання суспільно корисних робіт приймаються судами України вже з лютого цього року. Зокрема, «першопрохідцями» у цій сфері судової практики були рішення Бершадського районного суду Вінницької області від 23 лютого 2018 року у справах №126/462/18 та №126/459/18 [43].

Введено нове правило, згідно з яким за наявності заборгованості, що перевищує суму аліментних платежів за періоди, зазначені нище, державний виконавець виносить ухвалу про накладення штрафу на недобросовісного платника:

- за один рік – у розмірі 20% від суми заборгованості;
- за два роки – 30% від суми заборгованості;
- за три роки – 50% від суми заборгованості.

При цьому зазначені терміни обчислюються з моменту набуття чинності відповідними змінами.

За наявності заборгованості за аліментами за чотири місяці виконавець одночасно виносить ухвали про тимчасове обмеження неплатника у виїзді за

межі України, у праві керування транспортними засобами, у видачі ліцензії на користування зброєю, у видачі ліцензії на полювання.

Щойно заборгованість погашається у повному розмірі, з неплатника знімаються всі обмеження. У листі Міністерства юстиції України від 9 лютого 2018 року № 69/20.5.1/ін-18 [26] роз'яснюється, що ухвалення таких постанов є саме обов'язком державного виконавця, а не правом. До того ж, такий батько може бути обмежений у праві прийняття рішення про виїзд дитини за кордон.

Таким чином, незаперечним є той факт, що внесені зміни значно покращують механізм стягнення аліментів та спрямовані на захист прав дітей.

Проте незалежно від наявності імперативних норм закону кожен із батьків має повною мірою усвідомлювати свої обов'язки та сумлінно їх виконувати, адже інтереси дітей залишаються найвищою цінністю.

Для оцінки ефективності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні нами проведено порівняння обсягів стягнення аліментів з початку дії так званого закону «ЧужихДітейНеБуває» (рис. 3.2).

З даних рис. 3.2 видно, що з прийняттям закону «ЧужихДітейНеБуває» значно збільшився обсяг стягнутих аліментів. Найбільший відсоток спостерігається в Одеській області з 48,1% до 99,8% (51,6 млн грн)

Зазначимо, що протягом січня-березня 2021 року органи Державної виконавчої служби Міністерства юстиції стягнули 1,5 млрд грн аліментів. За даними Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, сума стягнутих аліментних платежів за I квартал 2021 року більша на 28% (або 322,1 млн грн) у порівнянні з аналогічним періодом 2020 року (1,2 млрд грн).

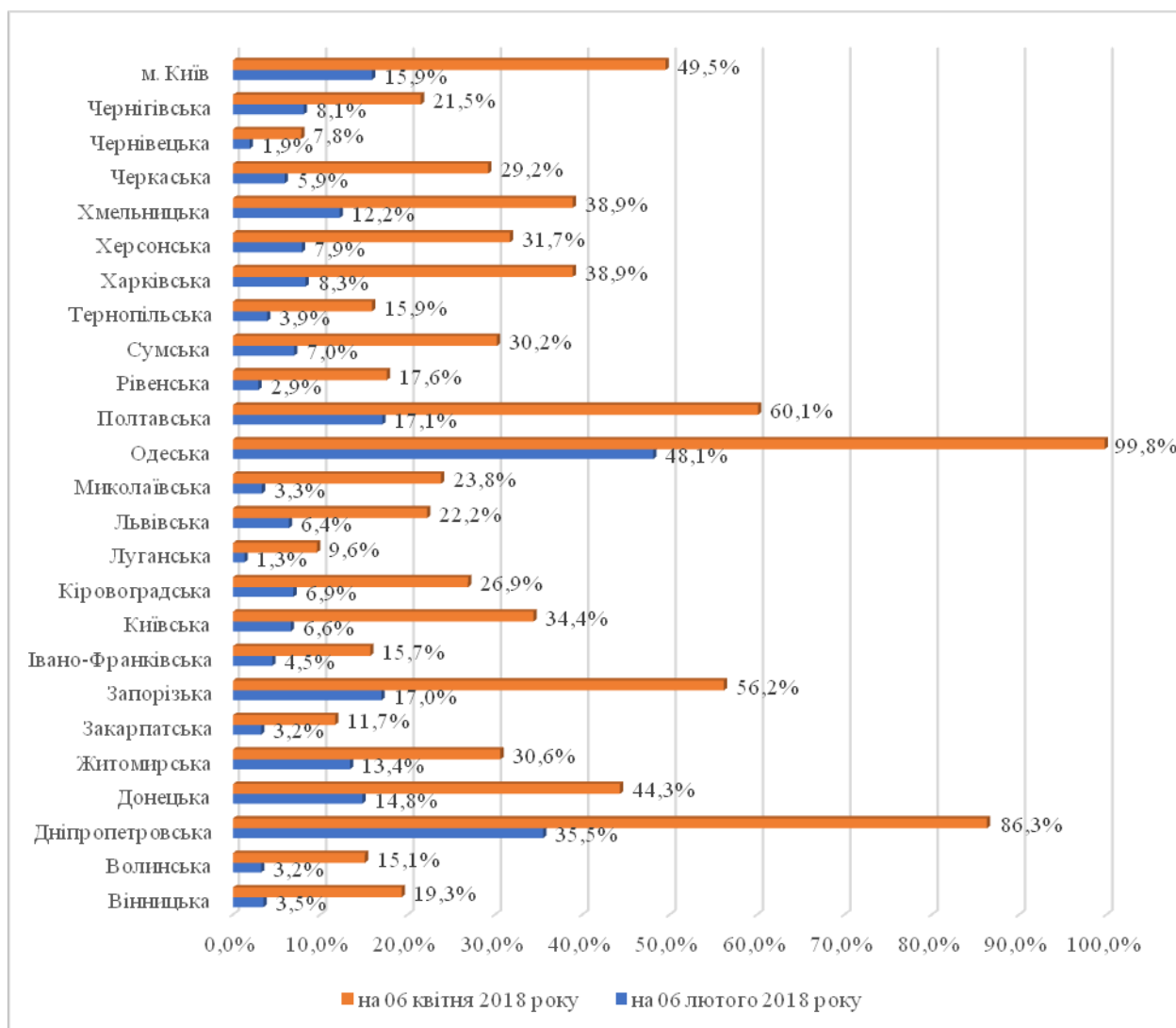

Рис. 3.2 Інформація щодо стягнутих коштів за виконавчими документами про стягнення аліментів за початку дії Закону, %

Наразі Державною виконавчою службою Міністерства юстиції України застосовуються індивідуальні підходи до кожного окремого боржника, серед них: накладення обмежень у праві виїзду за межі України, накладення обмежень у праві керувати транспортними засобами, залучення до суспільно корисних робіт, примусова реалізація майна боржника та ін. Найбільш ефективними інструментами стягнення аліментів – це реалізація майна боржника та суспільно корисні роботи.

3.2. Порівняльний аналіз роботи механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків: світовий досвід та України

Значна роль в забезпеченні прав дітей у більшості розвинених країн відведена державі. Так, відповідно до законодавства США держава виконує особливу посередницьку роль у питаннях підтримки малозабезпечених дітей. З 1975 року у США впроваджено програму з виплат аліментів. З прийняттям у 1996 році Закону «Про персональну відповідальність і можливості роботи» система виплати аліментів дітям була значно вдосконалена, і в даний час в США функціонує єдина федеральна структура, хоча законодавство, що діє в різних штатах у сфері аліментування дітей, що значно різниться.

Національне законодавство США передбачає, що всі штати, які отримують кошти на допомогу дітям з федерального бюджету за програмою «Допомога сім'ям з дітьми» (Aid to Families with Dependent Children) [10], мають право утримувати матеріальну допомогу на дитину із заробітної плати батьків, які не платять аліменти в протягом місяця.

У функції федерального офісу виконання аліментних ордерів входить:

- 1) розшук відсутнього батька;
- 2) встановлення батьківства;
- 3) призначення аліментного зобов'язання;
- 4) виконання аліментного ордера;
- 5) збір та виплата аліментів.

Надзвичайно важливими є положення про те, що батько, з яким проживає дитина, яка не отримує аліменти на її утримання, має право звернутися за допомогою до програми «Тимчасової допомоги нужденним сім'ям» (Temporary Assistance for Needy Families TANF) [54]. І тут аліменти, належні дитині, будуть стягуватися спеціальною службою. Законодавчо встановлені і заходи захисту матері дитини, народженої поза шлюбом: самотня мати при позашлюбному народженні дитини зобов'язана надати в цю службу наявну в неї інформацію, що дозволяє встановити батьківство і виявити батька дитини. Діти, які проживають з одним із батьків, мають право або на отримання

допомоги, що дорівнює за розміром або аліментами, або гарантованим розміром соціальної допомоги, причому з двох названих сум виплачується велика.

Крім того, у всіх штатах діє програма «Примус до виплати аліментів» (Child Support Enforcement program), яка має федеральне фінансування та відповідає федеральним вимогам, включаючи керівництво для розрахунку суми аліментів. Ця програма надає послуги батькові з дитиною, якщо інший з ними не проживає. Послуги програми автоматично доступні сім'ям, які отримують допомогу від «Тимчасової підтримки сімей, що потребують». Основною функцією цієї програми є перебування батька, і навіть встановлення батьківства. Для цього у розпорядженні співробітників програми є значні можливості, у тому числі високотехнологічні засоби визначення місцезнаходження боржника, його доходів і майна. У частині встановлення батьківства у спірних випадках батьків дитини можуть направити на генетичний тест, а в пологових будинках надають можливість батькам визнати батьківство добровільно.

Способами збору аліментів у США є:

- утримання коштів із заробітної плати боржника;
- арешт та реалізація майна батька, зобов'язаного сплачувати аліменти;
- вилучення виграшу у лотерею;
- заборона видачу кредитів;
- вилучення прав водія, професійних ліцензій, ліцензій на розваги та дозвілля;
- вилучення паспорта в особи, яка заборгувала понад 5 000 доларів, взяття під варту.

Потужна служба підтримки дітей, які не отримують аліменти на своє утримання, та одиноких батьків, з якими проживають неповнолітні діти, діє і у Великій Британії. Як зазначалося, в 1993 році в Англії було створено державне виконавче агентство з підтримки дітей у сім'ях після розлучення (агентство з аліментів, the Child Support Agency), до функцій якого входить виконання

аліментного законодавства [66]. Як примусовий вплив на неплатників аліментів, Агентство застосовує наступні:

- утримання коштів із заробітної плати боржника;
- звернення до суду з клопотанням про позбавлення його водійської ліцензії;
- звернення до суду з клопотанням про ув'язнення боржника на строк до 6 місяців.

Державна допомога батькам, які не отримують аліменти на утримання дітей, надається і в Німеччині. Система виплати аліментів державою було запроваджено ще 1979 року, тобто 35 років тому вони. Аліменти виплачуються на дітей віком до 13 років. Ці суми засновані на мінімальних виплатах аліментів батьком, який не був одруженим з матір'ю дитини, проте державні виплати здійснюються всім дітям, батьки яких не платять аліменти. Таким чином, держава в особі федеральної та місцевої влади (земель) гарантує мінімальну підтримку всім без винятку дітям, батьки яких не платять аліменти.

Визначення організацій, які виробляють адміністрування виплат, здійснюється землями. Найчастіше ці функції здійснюють так звані Служби добробуту дітей та молоді. Витрати, пов'язані з наданням дітям державної підтримки, однаково несуть федеральний бюджет та бюджети земель. Ефективність повернення неплатниками аліментів невелика, за статистикою вдається повернути лише 15% витрачених коштів.

У Франції наявність заборгованості за аліментами більше двох місяців та ініціювання батьком, з яким проживає дитина, судової процедури щодо стягнення цієї заборгованості, надає можливість звернення за допомогою на час вирішення проблем виплат до Системи державного соціального захисту, так званої Каси сімейної допомоги (Caisse d'Allocations familiales). У такому разі батько, який залишився з дитиною, делегує право вести його справи щодо стягнення аліментів Сімейної каси, яка його авансує та надалі стягує кошти з платника аліментів.

Аналогічна державна допомога батькам, які не отримують аліменти на свій зміст, діє і в Швеції. Обов'язок батьків щодо матеріального забезпечення своїх дітей регламентований Батьківським Кодексом (The Parental Code, 2003), причому виплата аліментів не залежить від того, чи живуть разом з дитиною обоє батьків або тільки один з них. Законодавство Швеції передбачає можливість укладання батьками угоди про виплату аліментів, а у разі відсутності такої угоди питання про стягнення аліментів вирішується судом. При невиплаті одним із батьків аліментів інший батько має право звернутися за підтримкою до департаменту соціального забезпечення – до Державної страхової каси за виплатою допомоги на утримання дітей. Департамент, виплачуючи необхідні кошти, надалі отримує їх від батька, який проживає окремо від дитини.

За дозвіл на користь дитини питань встановлення батьківства у Швеції відповідають, по-перше, муніципальні департаменти соціального забезпечення, і, по-друге, матері дітей, народжених поза шлюбом, які мають проявляти активність у цьому питанні. Повернення коштів від батька, що проживає окремо від дитини, залежить від кількості дітей і нараховується у відсотковому відношенні до його доходу.

Урядом Австралії в 1988 році засновано Агентство з підтримки дітей при податковому департаменті Австралії. Основним завданням агенції є організація виплат аліментів дітям після розлучення їхніх батьків. Для цього агентство наділене широкими повноваженнями, зокрема правом доступу до бази даних платників прибуткового податку. Крім того, агентство здійснює розшук неплатників аліментів шляхом створення системи реєстрації збору інформації.

Державна допомога дітям, які не отримують аліменти, надається і в Норвегії. З 1989 року Агентство «Збір аліментів» надає самотнім батькам допомогу на утримання дитини. У разі несплати аліментів або сплати аліментів не в повному розмірі дитині виплачується щомісячна допомога. Залежно від доходу, числа дітей та матеріального становища батька, який проживає з дитиною, допомога може бути у трьох розмірах: знижена, стандартна та

підвищена. Виплачені агенцією суми згодом стягуються з батька, зобов'язаного виплачувати аліменти.

Заходи, аналогічні розглянутим вище, передбачаються й у деяких державах, що утворилися на пострадянському просторі, тобто у колишніх союзних республіках. Так, наприклад, у 2007 році в Естонії на законодавчому рівні було введено так звану «прожиткову допомогу», що є тимчасовою державною допомогою батькам, що утримують дитину одні. Прожиткова допомога фінансується із державного бюджету. В Естонії функції стягнення з неплатника боргу за аліментну допомогу виконує Пенсійний департамент. Таким чином, держава бере на себе зобов'язання утримання дитини, стягуючи згодом витрачені кошти з батька, який не виконує своїх аліментних зобов'язань.

У Литві у 2012 році було засновано Гарантійний фонд та Фонд утримання дітей при Міністерстві соціального захисту та праці. Батьки - не платники аліментів стають боржниками держави. Державна допомога дітям, батьки яких не сплачують аліменти на їх утримання, надається і в Латвії, в якій у 2004 році було створено Фонд гарантії засобів утримання. Фонд виконує два завдання: по-перше, виплачує допомогу дітям, якщо зобов'язаний до сплати аліментів батько не сплачує аліменти на їх утримання, і, по-друге, стягує аліменти з боржників. За даними Гарантійного Фонду, у Латвії понад 21 тис. боржників, які не бажають сплачувати аліменти на своїх дітей, кошти на утримання яких виплачуються із названого Фонду. Для призначення допомоги батькові, який проживає спільно з дитиною, необхідно звернутися до суду. Після винесення судом рішення про стягнення аліментів боржнику надсилається повідомлення про наявність у нього боргових зобов'язань перед державою.

Гарантійний Фонд виплачує кошти на утримання дитини та спрямовує справу про стягнення аліментів судовому виконавцю, який у свою чергу вживає заходів примусового характеру: від звернення стягнення на заробітну плату, на майно боржника, до притягнення його до кримінальної відповідальності. При цьому законодавство Латвії не передбачає терміну давності боргових

зобов'язань несумлінних батьків. Виняток із списків боржників можливе у двох випадках: смерть боржника або повна виплата аліментів.

Таким чином, у законодавстві більшості сучасних зарубіжних країн передбачено дуже ефективну та різнобічну державну підтримку дітей, батьки яких ухиляються від сплати аліментів. Витрачені на ці цілі виплати практично ніде не відшкодовуються в повному обсязі, більше того, діяльність цих державних органів нерідко носить збитковий характер, але такі заходи забезпечують умови, необхідні для повноцінного розвитку дітей, які не отримують аліменти від свого батька (батьків) або отримують їх у неповному обсязі, що має важливе соціально – правове значення як для окремих сімей, але й суспільства загалом. Діючи у багатьох державах спеціальні фонди та агентства виконують своє основне призначення – реалізують права дітей на соціальне забезпечення та отримання мінімального утримання та надають допомогу самотньому батькові, з яким проживає неповнолітня дитина (діти).

3.3 Перспективи оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків

Для визначення шляхів оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні нами проведено дослідження, що дозволяє визначити головне на шляху покращення ситуації в Україні сьогодні.

В рамках дослідження було проведено експрес-опитування, що дозволяє провести кількісний аналіз стану сімей з дітьми після розлучення (анкета наведена у Додатку Б). Заповнили анкети 80 жінок, які розірвали шлюб і мають неповнолітніх дітей, а отже, і право на аліменти. З анкет отримали дані про розлучення, причини розлучення, кількість дітей у цих сім'ях, про очікування жінками розмірів аліментів, ймовірність фактичного отримання тощо (табл. 3.1). Відсутність подібних даних ускладнює обґрунтоване прийняття назрілих рішень щодо покращення державного регулювання у цій сфері.

Нами складено соціально-демографічний портрет розлучених жінок. Понад половину (53,7%) опитаних віком від 25 до 35 років. 35 – 39-річні жінки склали 19,2%. Приблизно в рівній мірі представлені у вибірці жінки молодші 25 років (11%) та 40 – 44-річні (10,5%), у віці 45 років та старші 5,6% (рис. 3.3).

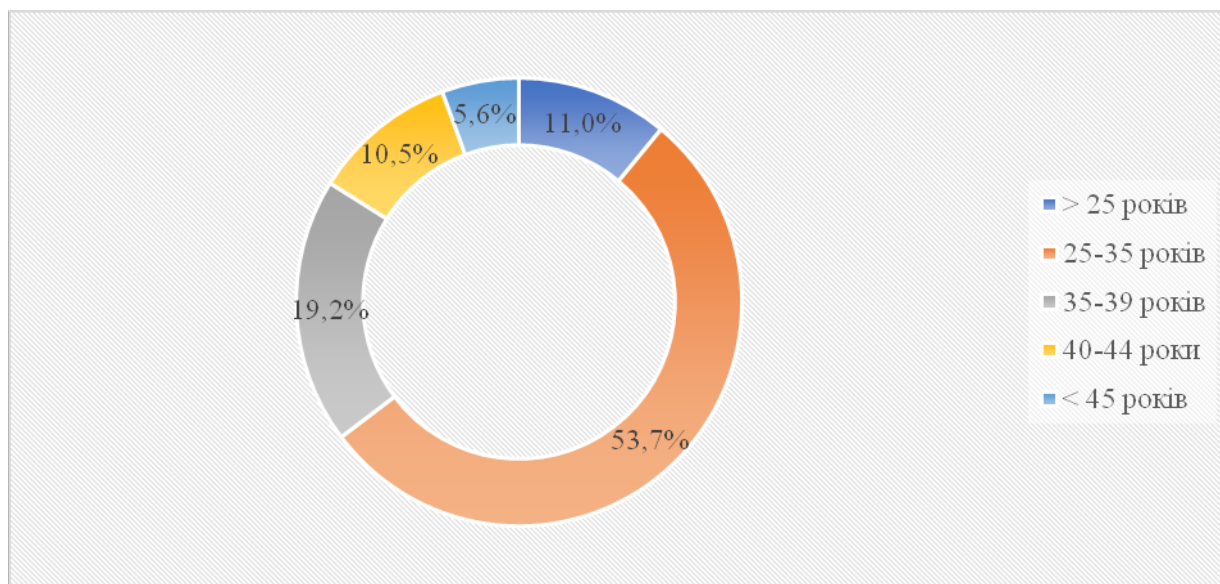

Рис. 3.3 Вікова структура розлучених жінок

Більшість респонденток (51,6%) одружилися в 20 – 24 роки, у віці 30 – 34 роки – 7,5% жінок, а в 35 років і старше – 2,7% (рис. 3.4).

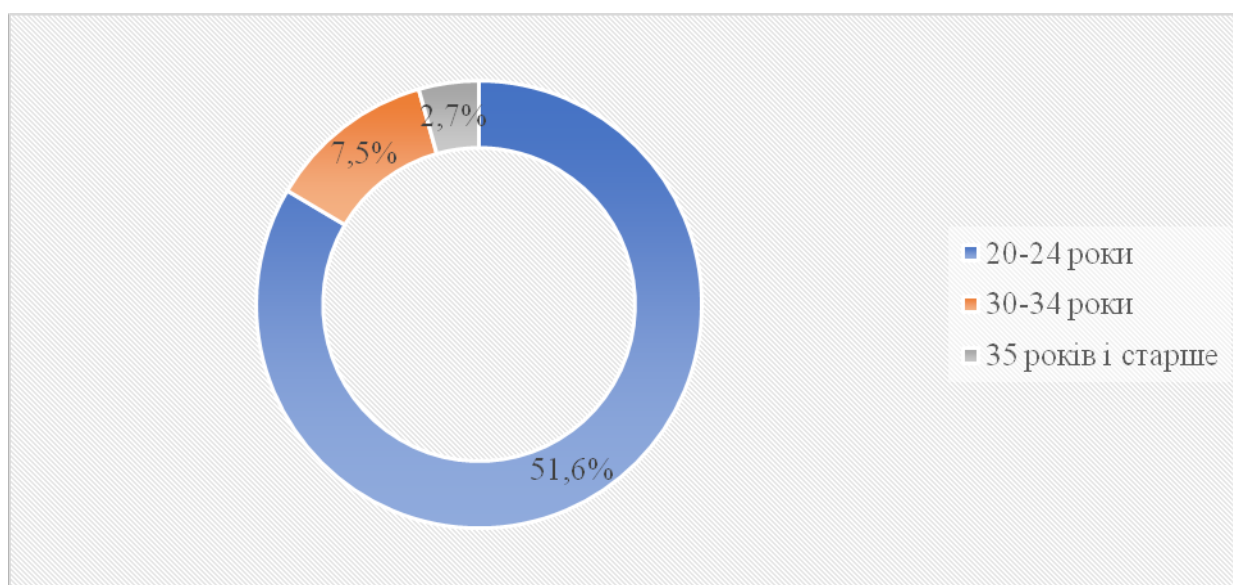

Рис. 3.4 Структура жінок у розрізі віку одруження

Середня тривалість розірваного шлюбу склала 9,4 років. Менш ніж 5 років проіснував шлюб у 24%, 15 років і більше у 20,1% (рис. 3.5).

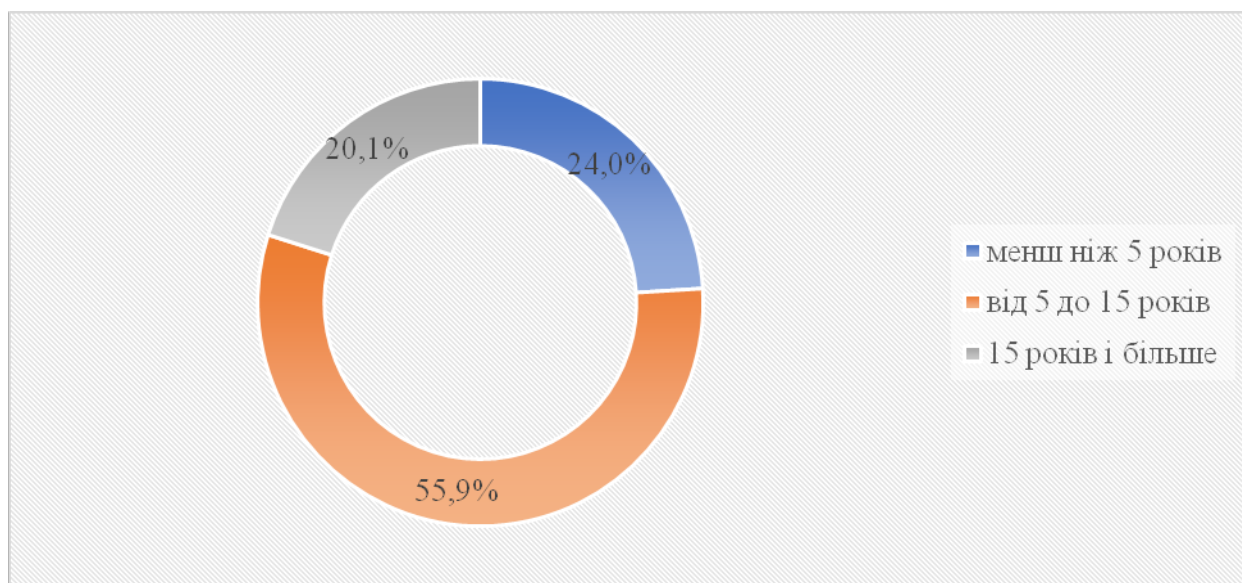

Рис. 3.5 Структура жінок у розрізі тривалості розірваного шлюбу

У переважної більшості (83,1%) опитаних лише одна загальна (з колишнім чоловіком) дитина віком до 18 років. Двоє дітей у 15,3% респонденток, троє та більше у 1,6% (рис. 3.6).

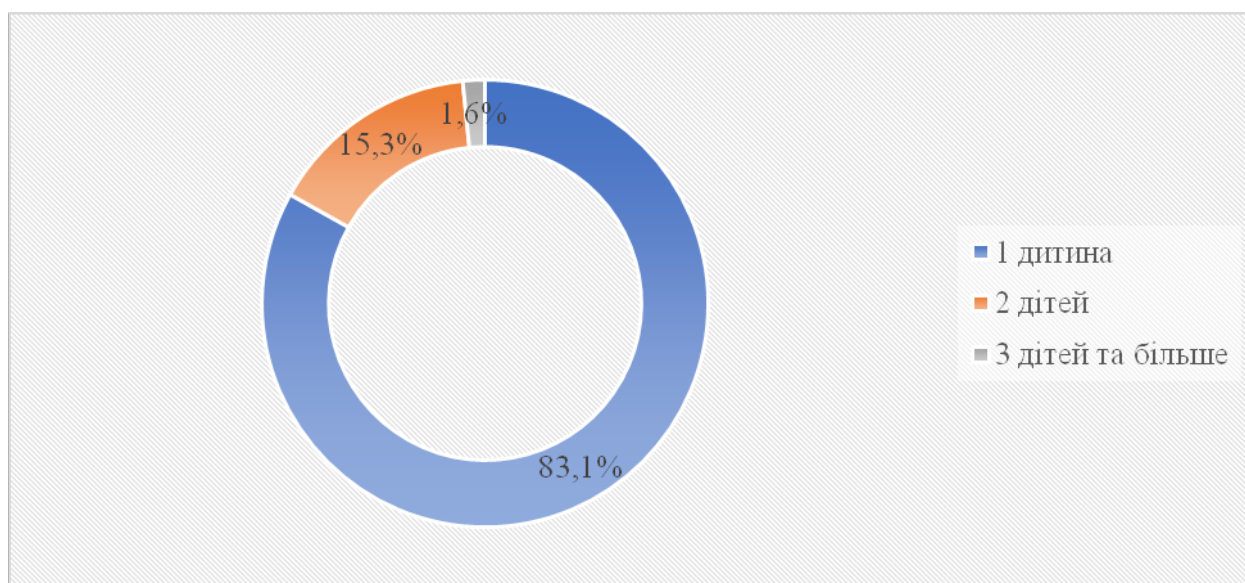

Рис. 3.6 Структура респондентів у розрізі кількості спільних дітей з колишнім чоловіком

Дещо більша частка однодітних серед опитаних розлучених жінок може бути пов'язана з тим, що розлучення у однодітного подружжя трапляються частіше, ніж у тих, хто має кілька дітей.

Далі розглянемо причини розлучення. Найчастіше жінки вказували на несхожість характерів, різні погляди (33,4%). Пияцтво, алкоголізм, вживання психоактивних речовин називали як основну причину 13,5%, зраду – 8%, наявність іншої сім'ї – 7%. Групу причин, яку можна позначити як безвідповідальність стосовно сім'ї, неготовність до сімейного життя – 6,5% (табл. В.1, Додаток В).

Дуже цікаві та несподівані результати відображають початкову стадію процесу аліментних відносин у жінок, які нещодавно розлучилися, і у них немає серйозної практики у цій галузі. Дуже рідкісні випадки укладання подружжям нотаріальної угоди про виплату аліментів (2,7%) або залишення чоловіком частини власності на рахунок аліментів (1,5%).

Схоже, ринкові правила ще не мають загальної реальності для пересічних людей. У такому розкладі закладені майбутні непорозуміння, і треба було б запровадити у свідомість важливість законодавчого оформлення належних виплат. У цьому сенсі позитивно було б передбачити у Сімейному Кодексі норму про обов'язкову угоду подружжя з питання про майбутні аліменти, а якщо такого немає, то суд або не оформляє розлучення або сам їх призначає, забезпечуючи інтереси дитини. Не хоче отримувати аліменти від чоловіка кожна десята (9,6%) жінка. У такому разі гроші накопичуються на дитячому рахунку до повноліття.

Однодітні жінки вдвічі частіше, порівняно з жінками, які мають кілька дітей, відзначали, що аліменти у них призначені судом (22,8% проти 12,8%) (табл. В.2, Додаток В). Зустрічалася і ситуація домовленості з чоловіком щодо суми аліментів без будь-якого оформлення (29,8% проти 25,6%). Однодітні жінки найчастіше зазначали, що не хочуть отримувати жодних аліментів (10,1%).

З іншого боку, не може не викликати занепокоєння той факт, що кожній п'ятій жінці з двома та більше дітьми чоловік пообіцяв, що платитиме скільки зможе. Певну тривогу викликає те, що жінки з двома та більше дітьми помітно частіше (майже втричі) стикаються із ситуацією, коли чоловік категорично проти аліментів, і їм доведеться звертатися до суду.

Характер вирішення питання про аліменти відрізняється залежно від віку жінок – чим старша жінка, тим рідше вона звертається до суду (до 25 років - 23,9%, після 45 років - 10%). І, навпаки, зростає частка тих, хто має неоформлену домовленість із чоловіком (до 25 років – 23,9%, 35 – 39 років – 37,3% і лише після 40 років – 19,6%).

Ще помітніше збільшується кількість жінок, яким колишній чоловік просто пообіцяв, що платитиме, скільки зможе (до 25 років – 9,4%, 45 років і старше – 21,7%). Гіпотетично це, можливо, пов'язано з тим, що якщо шлюб був тривалим, то між подружжям склалися більш довірчі відносини, коли обіцянки не потребують спеціального оформлення. Жінки, які відмовляються отримувати аліменти, становлять серед наймолодших 12% та 11,7% старших.

Проте головне у забезпеченні дітей аліментами не їхнє призначення, а реальне отримання. Серед респондентів аліменти отримувала половина, тоді як загалом у країні їх одержують лише третина дітей. Звідси формування інформаційної бази у сфері управління аліментними відносинами та їх постійно діючий моніторинг – перший крок необхідних трансформацій.

Щоб отримати ефект від запровадження державного мінімального стандарту аліментів та підвищення на його основі аліментної виплати на дітей, батьки яких ухиляються від їхньої сплати, на нашу думку, слід створити багатофункціональну державну організацію комплексного типу:

- управління (координація, взаємодія із заінтересованими органами, контроль за результатами);
- фінансово-економічні (виплати допомоги під час розшуку аліментників);
- юридична підтримка позивача при розлученні та розшуку (взаємодія з беніфіціарами);

– інформація, навчання та ін. служби.

Зараз в Україні багато відомств, які займаються забезпеченням аліментами – суд, нотаріат, державні виконавці, поліція, соцзахист. Але в них – це не профільне завдання.

Для оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків, на нашу думку необхідно створити комплексно функціонуючий, цільовий орган управління для конкретної соціальної групи. Західна практика – найбільший вдалий пілотний проект щодо цього. Ті, хто вміє рахувати свої бюджети країни, витрачаються на вирішення цього завдання.

Основний об'єкт діяльності державного аліментного фонду (ДАФ) – діти з розлучених сімей, які позбавлені утримання з боку батька (матері), що окремо проживає.

Основна функція – спеціальна виплата, за заявами розлученого подружжя про ухиляння від сплати аліментів під час розшуку неплатника.

Джерела – бюджетні асигнування, стягнені аліменти, включаючи суми, несплачені до повноліття дитини та нарахування відсотків на них, оплата витрат по розшуку, штрафи, мита від справ з розлучень та поділу майна – їх слід збільшити залежно від доходів заявників, які, принаймні відрізняються в 17 разів.

Специфіка функціонування нової структури у тому, що вона служить не просто фінансовим транслятором виплат (до речі, виплати можна здійснювати через чинні органи соціального захисту, як й допомога нині). Розумно використовувати її як координатор сфери, що ув'язує аспекти призначення та забезпечення виплати аліментів з урахуванням кінцевого результату – забезпечення аліментів на дітей. Слід доручити новій структурі допомогу у судовому процесі за доказом фактів приховування аліментів, сприяння самому розшуку тих, хто ухиляється, встановленню батьківства тощо.

Поява цільової управлінської структури в Україні необхідна також з урахуванням того, що відбувається нині процес інтернаціоналізації сімейних

відносин, що відкриває нові ракурси правового регулювання питань утримання батьками своїх дітей. У цьому відношенні представляє особливий інтерес Гаазька конвенція про міжнародне стягнення коштів на утримання дітей та інших видів сімейного утримання, покликана сприяти вирішенню проблеми, коли батьки або один із них перебувають на території іншої держави.

У СНД аналогічне регулювання має спиратися на Мінську конвенцію 1993 року про надання правової допомоги та правових відносин у цивільних, сімейних та кримінальних справах. У країнах Балтії на основі Конвенції діють двосторонні угоди. Але, судячи з реальної практики, це регулювання є недостатнім, і питання залишаються.

Створення фонду (служби, агентства) та прийняття супроводжуючих правових норм (про державний мінімальний стандарт аліментів, суб'єктів та об'єктів системи, форми та розміри допомоги та ін.), має бути передбачено на законодавчому рівні. Подібні закони в тому чи іншому варіанті, судячи з наявної інформації, вже прийняті у Фінляндії, Данії, Німеччині, Франції, Австрії, Великій Британії, Норвегії, Польщі та ін. (табл. В.3, Додаток В).

Наведемо приклад Латвії, який ілюструє ефективність роботи рекомендованої структури.

З 2005 року з ініціативи Міністерства у справах дітей та сім'ї розпочав роботу Гарантійний фонд коштів на утримання дітей. Фонд виплачує аліменти одному з батьків, якщо другий від цього ухиляється. Фонд розташований у Ризі, має філії у низці інших міст. Щоденно 300-400 осіб подають документи на отримання аліментів від держави.

Це можна пояснити тим, що раніше люди не мали жодної надії отримати належні їм кошти на утримання дітей. Була й інша причина: люди боялися, що доведеться платити, а зайвих грошей нема. Тепер всі витрати, пов'язані з роботою судового виконавця з «добування» аліментів, оплачуються з грошей боржника. Також не треба платити за довідки з різних інстанцій, що підтверджують матеріальне становище чоловіка чи дружини.

Свою роботу Фонд буде з урахуванням досвіду інших країн, коли неплатників обмежують отримання різних послуг від державних інстанцій. Латвійські законодавці повністю підтримують ідею зробити життя неплатників аліментів складним. Так, йдеться про те, щоб адміністрація Фонду отримала доступ до банків даних лізингових та кредитних установ. Непоодинокі випадки, коли батько оформляє транспортний засіб в лізинг, отримує в банку іпотечний кредит, а ось на утримання своєї дитини грошей у нього не знаходиться. Існуючі закони не дозволяють поширювати інформацію про приватну особу. Але Фонд працює над пропозиціями щодо вдосконалення закону.

Один із важких випадків, з яким стикаються судові виконавці та адміністрація Фонду, - нелегальне, але добре оплачуване працевлаштування відповідача, з якого за документами нічого не можна отримати. У разі до справи підключаються трудова інспекція, податкова служба, поліція. Є реальні факти, коли до поліції було подано заяви про притягнення до кримінальної відповідальності недбайливого батька. У людини одразу ж були гроші на аліменти.

Створення в Україні такої структури означає черговий етап реалізації положення Конституції України про гарантії держави у вихованні дітей, захист материнства та дитинства, сім'ї. Такий Фонд збільшує впевненість жінок у завтрашньому дні і цим позитивно впливає на покращення демографічної ситуації. Він – інструмент скорочення бідності, антикризовий захід для сімей у важкій життєвій ситуації, зміцнення гендерної рівності.

Ще однією організаційною проблемою у запропонованій системі, яка потребує вирішення, буде модернізація обліку доходів, з яких стягуються аліменти – відповідного Переліку, який затверджує уряд. Хоча там безліч позицій, але зміст документа все ще в основному радянський, тоді як економічні відносини та форми власності та розподілу докорінно змінилися. Насамперед, різко знизилася частка заробітної плати у доходах, зросла роль приватної підприємницької діяльності, самозайнятості, які приносять дохід.

По-друге, з'явилися абсолютно нові види фінансових занять, діяльність з обслуговування інститутів ринку. Сформувалася приватна власність на нерухоме та рухоме майно, фінансові активи, землю. Значними стали орендні відносини у сфері власності. Максимально докладний облік всіх можливих доходних джерел визначення аліментів необхідний як форма захисту інтересів дитини в нашій українській обстановці з її масовим приховуванням доходів і помітним зниженням чадолюбства. Тому в сучасних умовах об'єктом аліментів може бути все, що є доходом та власністю, яка може їх замінити. Принцип обліку доходів, майна та землі вже визначено, наприклад, у чинному законодавстві про соціальну допомогу.

Дискусійним є питання доходів соціального характеру, які треба врахувати при нарахуванні аліментів. Головний принцип при цьому, на нашу думку, враховувати для аліментоутримувача лише доходи, які мають його особисту адресу, а не призначати його утриманцям як трансферти. У зв'язку з цим не повинні враховуватися щомісячні допомоги на дітей, що виходять після нового шлюбу, виплати на дітей-інвалідів, надбавки до особистої пенсії на утримання, виплати з догляду та ін.

З цим обмеженням одержувані соціальні надходження слід поділити на дві групи: за джерелами та цілями. Група соціальних виплат, що має бути джерелом доходів від праці та зайнятості, повинна бути включена до аліментоутворюючої бази:

- трудові пенсії та пенсії за цивільну та військову службу;
- виплати з тимчасової непрацездатності (через хворобу);
- соціальні виплати та вартість соціальних послуг за рахунок підприємства та організації (оплата та вартість транспорту, службового житла, харчування, за винятком лікувального, відпочинку та туризму тощо).

Водночас пропонується не враховувати групу надходжень на соціальні цілі, що включає пільги та компенсації щодо підтримки: здоров'я, мінімальної матеріальної забезпеченості, материнства (батьківства) та дитинства, щодо подолання складних життєвих ситуацій. Звідси, за цими ознаками не

враховується одноразова грошова виплата пенсіонерам – соціальна компенсація натуральної пільги у зв'язку з потребою у ліках, санаторному лікуванні на відновлення здоров'я літніх та інвалідів, підтримці мінімального рівня життя – компенсація проїзду при недостатніх для життя пенсіях. За цим принципом не включаються соціальні пенсії, виплати та компенсації чорнобильцям тощо, борги держави населенню.

Не слід до аліментоутворюючого доходу включати страхові виплати по ОСЦПВ (обов'язковий страховий поліс автоцивільної відповідальності) у зв'язку з втратою майна, державну допомогу біженцям та постраждалим від конфліктів та стихії.

У ряді надходжень, у яких проглядаються обидві ознаки, - трудовий та соціально-компенсаційний, пріоритетом, мабуть, має бути останній. Тому пропонується не включати у формування виплат за аліментами допомоги по вагітності та пологах, по догляду за маленькою та хворою дитиною, компенсації за шкоду здоров'ю, пенсії за втратою годувальника, допомоги по безробіттю, виплати працівникам, військовослужбовцям та прирівняним до них категоріям на санаторне лікування за медичним показанням тощо. Не варто включати допомогу по безробіттю, це явно кризова ситуація, сплачується вона всього рік, мінімальний розмір його нині нижчий за мінімальну заробітну плату, і, тим самим, по суті, не рятує від бідності.

У той же час ми пропонуємо подумати про форму включення при обчисленні аліментів спадщини та дарування, якщо є заборгованість із виплат (у ФРН та Австрії допускається перехід обов'язку сплати аліментів у спадок зі смертю зобов'язаної особи як боргового зобов'язання, що обтяжує спадщину).

Уточнення аліментоутворюючої бази доходів – етап необхідний, але недостатній. Зміна робочого місця, професійного заняття та, отже, надходження доходів ускладнюють стягнення аліментів.

Будь-яка офіційна інформація базується на державній статистиці, поза якою неможливо приймати обґрунтовані рішення. Вона ж зараз просто не виділяє ні саму категорію аліментів, ні фактори, що впливають на неї. Звідси у

цьому напрямі потрібне докорінне покращення всього комплексу демографічної, бюджетної, судової та правоохоронної та іншої статистики. Більш «таємничої», кількісно незмірної галузі соціально-економічних відносин, ніж аліменти, зараз знайти важко. Навіть перепис населення не рятує: неясно, скільки дітей, які нею враховані, живуть у розлучених сім'ях, не кажучи вже про інше: хто і скільки платить чи не платить аліментів.

Тепер, коли держава поставила перед собою турботу про майбутнє покоління задля виживання нації та бере на себе підтримку сім'ї у складній нинішній ситуації народження та виховання дитини, вона має достатньо знати про процеси і в цій приватній сфері, щоб приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Таким чином, в даному розділі, на основі аналізу зарубіжного досвіду законодавчої регламентації аліментних зобов'язань та з метою підвищення ефективності правового регулювання названих правовідносин в Україні пропонується створити багатофункціональну державну організацію комплексного типу.

Основний об'єкт діяльності державного аліментного фонду – діти з розлучених сімей, які позбавлені утримання з боку батька (матері), що окремо проживає. Основна функція – спеціальна виплата, за заявами розлученого подружжя про ухиляння від сплати аліментів під час розшуку неплатника. Джерела – бюджетні асигнування, стягнені аліменти, включаючи суми, несплачені до повноліття дитини та нарахування відсотків на них, оплата витрат по розшуку, штрафи, мита від справ з розлучень та поділу майна.

Поява цільової управлінської структури в Україні необхідна також з урахуванням того, що відбувається нині процесу інтернаціоналізації сімейних відносин, що відкриває нові ракурси правового регулювання питань утримання батьками своїх дітей.

ВИСНОВКИ

У даній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукової проблеми, що виявилася у розробленні теоретичних основ покращення існуючої системи публічно-управлінського забезпечення механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні. Найбільш вагомими науковими результатами роботи є такі положення:

Проведено уточнення основних понять дослідження. Сформульовано визначення «механізм правозастосування», під яким слід розуміти сукупність взаємопов'язаних, взаємодіючих та взаємообумовлених елементів, що складають його зміст та забезпечують чітку та ефективну реалізацію нормативних приписів, сприяють втіленню суб'єктивних прав та вирішенню юридичних справ.

Також сформульовано ряд висновків з питання співвідношення понять «аліментні правовідносини» та «аліментні зобов'язання» в сімейному праві, на підставі чого можна стверджувати про існування особливого правового механізму аліментування в сімейному праві – сукупності правових норм, що визначають зміст і форми виконання аліментних зобов'язань.

Україною прийнято ряд важливих законодавчих актів, які сприяють поліпшенню організації процесу формування та діяльності механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків. Важливим кроком до підвищення показника виконаних судових рішень щодо стягнення аліментів на користь дитини стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів». Даний закон вніс зміни до багатьох чинних нормативно-правових актів.

Також за 2017-2020 роки набули чинності одразу кілька законів України, якими було запроваджено нові механізми виплати аліментів, спрямовані на запобігання випадкам ухилення від сплати аліментних платежів, затягування судових процесів та виплати необґрунтовано малого розміру аліментів.

На підставі системного аналізу світового досвіду та роботи механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків України, виявлено «прогалину» в українській практиці, а саме, в роботі звернено увагу на існування у багатьох країнах спеціальних фондів та агентств, що реалізують права дітей на соціальне забезпечення та отримання мінімального утримання та надають допомогу самотньому батькові, з яким проживає неповнолітня дитина.

Для визначення шляхів оптимізації механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні, в рамках даного дослідження було проведено експрес-опитування, що дозволило провести кількісний аналіз стану сімей з дітьми після розлучення, а згодом, провести уточнення аліментоутворюючої бази доходів.

Дослідивши теоретичний аспект дійшли до висновку, що будь-яка офіційна інформація базується на державній статистиці, поза якою неможливо приймати обґрунтовані рішення. Проте статистика зараз просто не виділяє ні саму категорію аліментів, ні фактори, що впливають на неї. У зв'язку з чим наведено пропозицію у цьому напрямі, а саме: необхідне докорінне покращення всього комплексу демографічної, бюджетної, судової, правоохоронної та іншої статистики.

На основі аналізу зарубіжного досвіду законодавчої діяльності регламентації аліментних зобов'язань та з метою подальшого вдосконалення публічно-управлінських механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків в Україні запропоновано створення багатофункціональної державної організації комплексного типу – державного аліментного фонду.

Основна функція – спеціальна виплата, за заявами розлученого подружжя про ухилення від сплати аліментів під час розшуку неплатника.

Специфіка функціонування нової структури у тому, що вона служить не просто фінансовим транслятором виплат, а являється координатором сфери, що ув'язує аспекти призначення та забезпечення виплати аліментів з урахуванням кінцевого результату – забезпечення аліментів на дітей. Також нова структура допомагає у судовому процесі збирати докази на

підтвердження фактів приховування аліментів, сприяє розшуку тих, хто ухиляється, тощо.

Поява цільової управлінської структури в Україні необхідна також з урахуванням того, що наразі відбувається процес інтернаціоналізації сімейних відносин, що відкриває нові ракурси правового регулювання питань утримання батьками своїх дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Н. Г. Применение норм социалистического права. Москва : Госюриздат, 1958. 183 с.
2. Алексеев С. С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. Москва : Изд-во «Юридическая литература», 1966. 188 с.
3. Антологія української юридичної думки : в 10 т. Київ : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002-2005. Т. 2: Історія держави і права України: Руська Правда / [упоряд.: І. Б. Усенко, Т. І. Бондарук, І. В. Музика, І. К. Омельченко ; відп. ред. І. Б. Усенко]. 2002. 592 с.
4. Андрущенко Т. С. Процедура нотаріального посвідчення аліментних договорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 20 с.
5. Апопій І. Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитину та їх стягнення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 5-9.
6. Артикул воинский. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/articul.htm> (дата звернення: 15.10.2021).
7. Багданова Т.В. Исторический аспект становления и развития законодательства, регулирующего порядок взыскания алиментов. *Законность и правопорядок в современном обществе*. 2010. № 1. С. 44-50.
8. Балко О.О. Інститут шлюбу за римським правом та його рецепція у континентальному типі правової системи : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2015. 20 с.
9. Баркман Л. Развод в Израиле – взыскание алиментов. URL: <http://cursorinfo.co.il/news/pr/2008/05/14/blaw> (дата звернення: 15.10.2021)
10. Безлюдна В. Національні програми підтримки американської сім'ї. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 4. С. 29–34.
11. Бро Ю. Н. Проблемы применения советского права. Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1980. 84 с.

12. Васьковский Е. В. Руководство к толкованию и применению законов. Москва : Юрид. бюро «ГОРОДЕЦ», 1997. 128 с.
13. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса. Москва : Изд-ние бр. Башмаковых, 1917. 572 с.
14. Велика Руська Правда. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/RP/prp.htm> (дата звернення: 15.10.2021).
15. Гредескул М. О. К учению об осуществлении права. Интеллектуальный процесс требующийся для осуществления права. Харьков : Тип. А. Дарре, 1900. 235 с.
16. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01 / Гусарев С. Д. Київ, 2007. 422 с.
17. Енгибарян Р. В. Теория государства и права. Москва : Норма, 2007. 576 с.
18. Загнітко А. П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 704 с.
19. Іванов В. М. Історія держави і права України: Підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
20. Іванов В. М. Історія держави і права України. Київ : КУП НАНУ, 2013. 892 с.
21. Кельман Л. М. Правозастосування як складова частина механізму правового регулювання. *Держава і право*. 2004. № 26. С. 42-47.
22. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 року № 8073-Х: Закон України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Стаття 1122.
23. Колотов М. Г. Принятие решения как стадия процесса применения норм права : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений в праве и государстве» / Н. Г. Колотов. Свердловск, 1980. 20 с.
24. Коркунов М. М. Лекции по общей теории права. Санкт-Петербург : Кн. магазин А. Ф. Цинзерлинга, 1890. 319 с.

25. Коренев А. П. Нормы административного права и их применение. Москва : Юрид. л-ра, 1978. 142 с.
26. Лист Міністерства юстиції України від 9 лютого 2018 року № 69/20.5.1/ін-18. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/96590851> (дата звернення: 15.10.2021)
27. Лук'янчук О.І. Обов'язок дітей утримувати батьків за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.І. Лук'янчук; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. 18 с.
28. Макаренко Л. О. Теоретичні закономірності дії правових приписів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Макаренко Л. О. К., 2004. 191 с.
29. Михайлова Е.Н., Михайлов И.В. Анализ зарубежного опыта взыскания алиментных платежей. *Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки.* 2013. № 5. С. 185.
30. Невзоров И. Л. Принципы законности в правоприменительной деятельности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Невзоров И. Л. Харьков, 2002. 196 с.
31. Пиголкин А. С. Теория государства и права. Москва : Изд-во Юрайт: ИД Юрайт, 2010. 744 с.
32. Постанова Великої Палати ЗС у справі № 572/1762/15-ц від 25 квітня 2018 року. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75296544> (дата звернення: 15.10.2021)
33. Права людини: здобутки, проблеми та перспективи. Харків : Право, 2019. 194 с.
34. Про затвердження Кодексу про шлюб та сім'ю Української РСР : Закон Української РСР від 20 червня 1969 р. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1969. № 26. ст. 204.
35. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів : Закон України від 17 травня 2018 року № 2037-

VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2037-19#Text>. (дата звернення: 15.10.2021)

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом удосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів»: Закон України від 7 грудня 2017 року №2234-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text> (дата звернення: 15.10.2021)

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 3 липня 2018 року № 2475 VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#Text> (дата звернення: 15.10.2021)

38. Про внесення змін до статті 71 Закону України «Про виконавче провадження» щодо обов'язку виконавця проводити індексацію розміру аліментів, визначеного судом у твердій грошовій сумі Закон України від 1 вересня 2020 року № 831-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-20#Text> (дата звернення: 15.10.2021)

39. Про виконавче провадження від 02.06.2016 року № 1404-УІІІ: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Стор. 5. Стаття 542.

40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів 07.12.2017 року № 2234-VIII: Закон України. *Офіційний вісник України*. 2018. № 6. Стор. 47. Стаття 246. Код акта 88768/2018.

41. Решетов Ю. С. Механизм правореализации в условиях развитого социализма. Казань : Изд-во КГУ, 1980. 167 с.

42. Решетов Ю. С. Механизм реализации советского права : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Ю. С. Решетов. М., 1991. 22 с.

43. Рішення Бершадського районного суду Вінницької області від 23 лютого 2018 року у справах №126/462/18 та №126/459/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/73502809> (дата звернення: 15.10.2021)
44. Рустамова Ю.А. Правовое регулирование алиментных отношений в Российской Федерации и проблемы их совершенствования : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2002. С.43.
45. Седунов Е. История становления алиментного законодательства в Российской империи и СССР. *Московский экономический журнал*. 2015. № 3. С. 2.
46. Семейное право РФ и иностранных государств: основные институты. М. 2005. С. 158.
47. Семейное право (Англия). *Сб. аспирантов и молодых ученых*. М., 2003. С.61.
48. Сімейний кодекс України (документ 2947-III, чинний, поточна редакція від 01.01.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 15.10.2021)
49. Сімейне право. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с.
50. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология. Харьков : Эскада, 2006. 384 с.
51. Соборное уложение 1649 года. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/1649.htm>. (дата звернення: 15.10.2021)
52. Сырых В. М. Теория государства и права. Москва : ЗАО Юстицинформ, 2007. 704 с.
53. Тарахонич Т. І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. *Держава і право*. 2010. Вип. № 50. С. 42-46.
54. Федеральна програма тимчасової допомоги сім'ям, що потребують допомоги (TANF). URL: <https://www.greelane.com/uk> (дата звернення: 15.10.2021)

55. Французский гражданский кодекс. Санкт-Петербург :Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. С.188.
56. Шундигов К. В. Механизм правового регулирования. Саратов : СГАП, 2001. 102 с.
57. Шкорупеев Д. А. Процесуальний порядок розгляду справ про стягнення аліментів у цивільному судочинстві. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.
58. Юсупов В. А. Правоприменительная деятельность органов управления. Москва : Юрид. л-ра, 1979. 136 с.
59. Bergen v. Wood, (1993) 14 Cal.App.4th 854, 858-860 (18 Cal.Rptr.2d 75). URL: <http://caselaw.findlaw.com>. (дата звернення: 15.10.2021)
60. Bershtein, Bershtein&Bershtein, P.C. v. Nemeth, (1992) 221 Conn. 236, 241- 42, 603 A.2d 389.
61. Bradley D. Comparative law, family law and common law. *Oxford journal of legal studies*. 2003. Vol. 23. № 1. P. 127-146.
62. Bruch C.S. Cohabitation without marriage. *The American Journal of Comparative Law*. 1981. Vol. 24. № 2. - P. 224-236.
63. Castles F. (ed.) The Oxford Handbook of the Welfare State. *Oxford University press*. 2012. P.14.
64. Dalton v. Clanton. Supreme Court of Delaware. Submitted: December 20, 1988. 559 A.2d 1197 (Del. 1989). URL: <https://family.findlaw.com/child-support/child-support-guidelines.html#70> (дата звернення: 15.10.2021)
65. Gary S.N. Probate Definition of Family: A Proposal for Guided Discretion in Intestacy. *University of Michigan journal of Law Reform*. 2012. Vol. 45. № 4. - P. 787-827.
66. Hannah J.M. A cohabitation agreement is essential protection for unmarried couples. *Family Advocate*. 2010. Vol. 32. №. 3. P. 28-31.

67. Piver P.S. The Many Faces of Adoption in the Transformation of the American Family. *Family and Childrearing: Russia and the USA. A Cross-Cultural Analysis*. 2009. P.112-123.

68. Symeonides S.C. Choice of Law in the American Courts in 2009: TwentyThird Annual Survey. *The American Journal of Comparative Law*. 2010. Vol. 58. № 2. P. 227-306.

69. The Family Court of the State of Delaware. Instructions for child support calculations (2018–2019). RL: <https://courts.delaware.gov/forms/download.aspx?ID=269/> (дата звернення: 15.10.2021)

70. Uniform Marriage and Divorce Act 1987. URL: <https://legacy.lib.utexas.edu/taro/utlaw/00040/law-00040p136.html> (дата звернення: 15.10.2021)

71. Williams R. Development of Guidelines for Child Support Orders: Advisory Panel Recommendations and Final Report. *Office of Child Support Enforcement*. 1987.

ДОДАТКИ

Додаток А

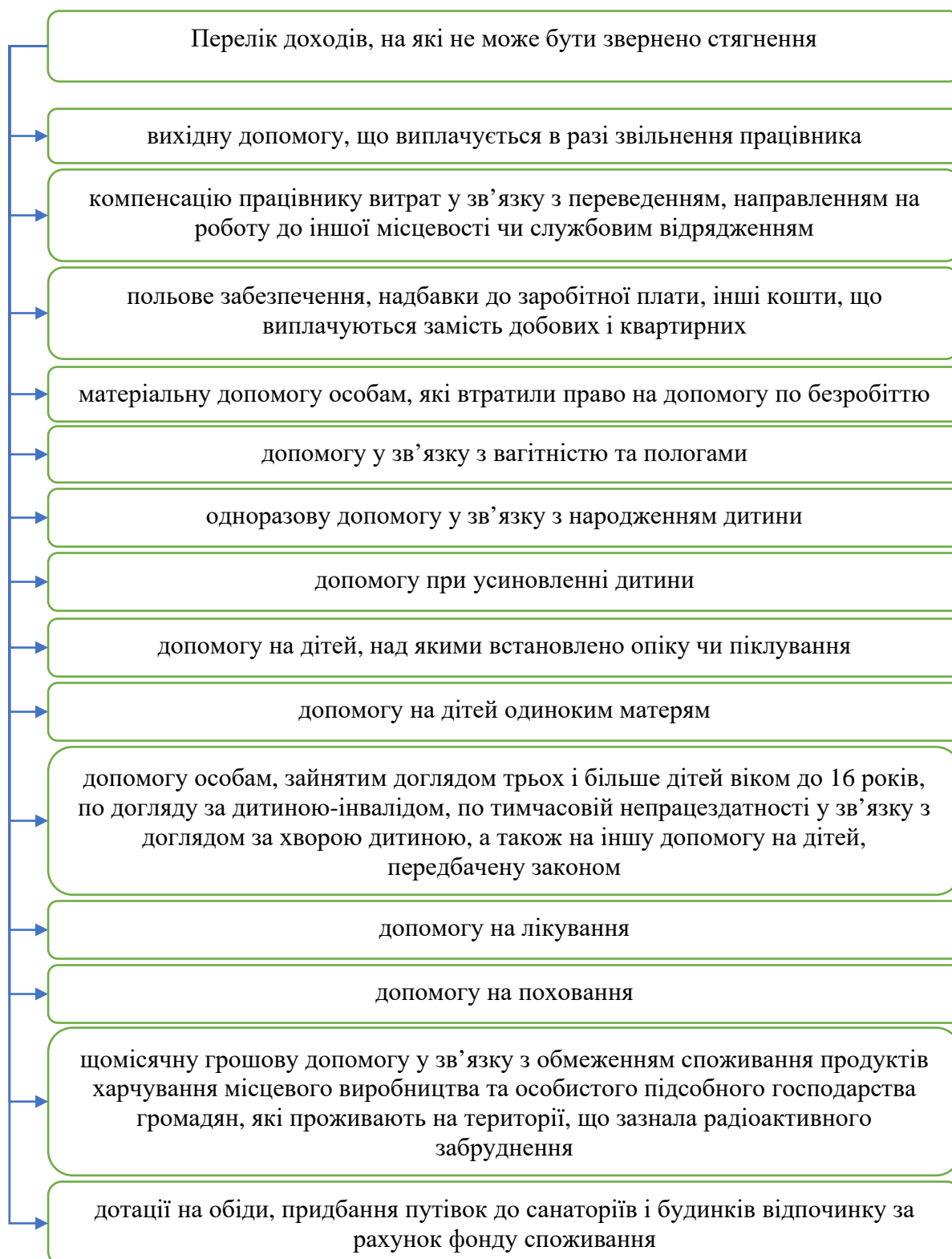

Рис. А.1 Перелік доходів, на які не може бути звернено стягнення

Шановний респондент!

Пропонуємо Вам заповнити анкету, присвячену актуальній темі «Розлучення: його причини та наслідки».

Спосіб заповнення анкети: при виборі відповіді слід поставити галочку напроти правильної відповіді.

Наприкінці анкети потрібно заповнити інформацію про себе.

Анонімність гарантована.

Дякуємо Вам за сприяння.

1. Скільки Вам років?

- менше 25
- 25-35 років
- 35-39 років
- 40-44 років
- більше 45 років

2. Скільки було Вам років, коли Ви вперше одружилися?

- 20-24 роки
- 30-34 років
- 35 років і більше

3. Як довго тривав Ваш шлюб?

- менш ніж 5 років
- від 5 до 15 років
- 15 років і більше

4. Укажіть кількість спільних дітей з колишнім чоловіком:

- 1 дитина
- 2 дітей
- 3 дітей і більше

5. Вкажіть причину розлучення?

- Не зійшлися характерами, різні погляди тощо
- Пияцтво, алкоголізм, вживання психотропних засобів
- Зрада
- Інша сім'я
- Безвідповідальність по відношенню до сім'ї
- Побутові проблеми
- Змінилися стосунки
- Відсутність бажання спільного проживання
- Керівництво, агресія
- Взаємини з батьками
- Роздільне проживання
- Ставлення до дітей
- Ігromанія
- Не працює

- Неповага, неувага
- Сварки, скандали
- Пішов із сім'ї
- Брехня чоловіка
- Небажання мати дітей
- Зрада у скрутній ситуації
- Ревнощі
- Жадібність чоловіка
- Чоловік засуджений

б. Вкажіть, як Ви вирішили питання з виплатою аліментів?

- Ми домовилися з чоловіком про суму аліментів без оформлення
- Аліменти призначені чоловікові судом
- Він пообіцяв, що платитиме, скільки зможе
- Я не хочу отримувати жодних аліментів від чоловіка
- Питання про аліменти поки що не обговорювали
- Чоловік категорично проти аліментів, доведеться звертатися до суду
- Ми з чоловіком уклали нотаріальну угоду
- Чоловік категорично проти аліментів, я не наполягатиму
- Чоловік залишить нам частину власності
- Інше
- Немає відповіді

Додаток В

Таблиця 1

Причини розлучення

№ п/п	Причини розлучень	% до відповідей
1	Не зійшлися характерами, різні погляди тощо.	33,4
2	Пияцтво, алкоголізм, вживання психотропних засобів	13,5
3	Зрада	8
4	Інша сім'я	7
5	Безвідповідальність по відношенню до сім'ї	6,5
6	Побутові проблеми	4
7	Змінилися стосунки	3,7
8	Відсутність бажання спільного проживання	3,3
9	Керівництво, агресія	2,7
10	Взаємини з батьками	1,9
11	Роздільне проживання	1,8
12	Ставлення до дітей	1,7
13	Ігроманія	1,5
14	Не працює	1,5
15	Неповага, неувага	1,3
16	Сварки, скандали	1,1
17	Пішов із сім'ї	1
18	Брехня чоловіка	0,5
19	Небажання мати дітей	0,3
20	Зрада у скрутній ситуації	0,3
21	Ревнощі	0,3
22	Жадібність чоловіка	0,2
23	Чоловік засуджений	0,2

Таблиця 2

Як вирішено питання аліментів

№ п/п	Умови отримання елементів	% до відповідей
1	Ми домовилися з чоловіком про суму аліментів без оформлення	29,0
2	Аліменти призначені чоловікові судом	21,1
3	Він пообіцяв, що платитиме, скільки зможе	15
4	Я не хочу отримувати жодних аліментів від чоловіка	9,6
5	Питання про аліменти поки що не обговорювали	8,8
6	Чоловік категорично проти аліментів, доведеться звертатися до суду	5,4
7	Ми з чоловіком уклали нотаріальну угоду	2,7
8	Чоловік категорично проти аліментів, я не наполягатиму	2,4
9	Чоловік залишить нам частину власності	1,5
10	інше	4,1
11	Немає відповіді	0,4

Таблиця 3

Державні структури регулювання аліментів у країнах

№ п/п	Країна	Організація
1	Австралія	Агентство з підтримки дітей
2	Великобританія	Державне виконавче агентство з надання утримання дітям
3	Канада	Агентства з виконання аліментних ордерів
4	Латвія	Гарантійний фонд
5	Нідерланди	Федеральне бюро з аліментів
6	Норвегія	Національне страхове агентство
7	США	Федеральний офіс та агенції в штатах

**Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, Лісняк Ірина Юріївна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «публічне управління та адміністрування» освітньо-професійна програма «публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти iplh@ukr.net,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Формування публічно-управлінських механізмів правозастосування щодо аліментних зобов'язань батьків» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (студент) Лісняк І.Ю.

Дата _____ Підпис _____ ПІБ (науковий керівник) Глазунов В.В.